

KRAHULCSÁN ZSOLT

A KÁDÁR-KORSZAK ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEI SZERVEZETI FELÉPÍTÉS, MŰKÖDÉS, ÁLLAMI-ÉS PÁRTIRÁ- NYÍTÁS (1956–1990)

I. Az állambiztonsági szervek szervezeti felépítése

A BM (Politikai Nyomozó) Főosztály szervezeti változásai (1956–1962)

Tanulmányomban a Kádár-korszak politikai rendőrsége legfontosabb állambiztonsági területeinek (hírszerzés, kémelhárítás, belsőreakció-elhárítás, operatív-technika) szervezeti változásait, működését, valamint az állami- és a pártirányítás formális karakterjegyeit mutatom be. Az állambiztonsági szervezetnek az állami hierarchiában elfoglalt helye, szervezeti felépítése, alá- és fölérendeltségi viszonyai csak az adott korszak politika- és köztörténetébe helyezve értelmezhetők. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások és a berendezkedő Kádár-rendszer egyik legfontosabb hatalmi szerve, a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya volt. Létrehozásának körülményei a zavaros közállapotok, illetve az alkalmi, ad hoc jellegű döntések miatt nehezen rekonstruálható.¹ Nagy Imre 1956. október 28-i rádióbeszédében bejelentette ugyan az Államvédelmi Hatóság felszámolását és egy demokratikus rendőrség megszervezését, ám az ÁVH szervezetileg ekkor már nem is

¹ Az állambiztonsági szervek 1956-os forradalmat követő újjászervezéséről ma már jelentős szakirodalom áll a rendelkezésünkre, itt csak néhány – kifejezetten az politikai rendőrség újjáalakulásával foglalkozó – munkára utalok. Baráth (2008), Cseh – Okváth (szerk.) 2013., Pintér (2002), Krahulcsán (2013). Itt jelzem azt is, hogy jelen tanulmány szervezettörténeti fejezetének összeállítás során saját és kollégáim (Baráth Magdolna, Borvendég Zsuzsanna, Cseh Gergő Bendegúz, Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, Okváth Imre, Müller Rolf, Palasik Mária, Papp István, Takács Tibor, valamint Tóth Eszter) korábbi kutatási eredményeire nagy mértékben támaszkodtam.

létezett.² A Minisztertanács 1953-as határozata nem volt nyilvános és majd csak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 30-i törvényerejű rendelete intézkedett nyilvánosan a régi államvédelmi szervek formális megszüntetéséről. Münnich Ferenc, a kormány elnökének helyettese kapott megbízást a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek vitelére. Ez gyakorlatilag a honvédelmi és a belügyi, illetve az igazságügyi szervezet feletti jogosultságot jelentette. Az 1956. december 19-i miniszterhelyettesi értekezlet jóváhagyta a Belügyminisztérium központi szerveinek felépítését. Az egyes vidéki államvédelmi szervek visszaállításának betiltásáról szóló 1956. november 7-i rendelet értelmében az állambiztonsági osztályokat a rendőrség szervezetén belül kellett létrehozni.³ Így egy jelentősen megnagyobbodott, kibővített feladatokkal és hatáskörökkel bíró Országos Rendőr-főkapitányság jött létre, amely magába foglalta a felosztott ÁVH feladatainak nagy részét átvevő Politikai Nyomozó Főosztályt is. A rendőrségen belül alakult politikai nyomozó osztályok a rendőrségi törvény módosításáról rendelkező, 1956. december 30-án kiadott 1956. évi 35. tvr. alapján, nyilvános jogi formában is átvették a megszüntetett ÁVH feladatait.⁴ Ezzel a politikai rendőrség szervezete az ORFK-t felügyelő miniszterhelyettes felügyelete alá került.

2 A Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén 500/6/1953. sz. határozatával elrendelte az Államvédelmi Hatóság mint önálló szerv megszüntetését és a Belügyminisztériummal való összevonását.

3 A belügyminiszter 5003/1956. (XI. 7.) BM sz. rendelete.

4 A kormány 1956. december 28-i ülésén tárgyalta meg a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet kiegészítését, mely kimondta: „a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek megszüntetése folytán az állambiztonsági feladatok ellátására a rendőrség szervezetén belül politikai nyomozó szerveket kellett felállítani.” Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 28-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 136-146., Bövebben Pintér (2002) 176-177. és 193-194. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 36. számú törvényerejű rendelete a rendőrségről szóló 1955. évi 22. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről. Magyar Közlöny, 1956. december 30. 621-622.

Az állambiztonsági szervek forradalom utáni első - ismert - szervezeti struktúrája december közepére alakult ki. Ekkor hét osztály alkotta a Mátyás László vezetésével megalakult Politikai Nyomozó Főosztályt:

1. Kémelhárító Osztály
2. Hírszerző Osztály
3. Belső Reakció Ellen Harcoló Osztály
4. Ipari és Közlekedési Szabotázs Elhárító Osztály
5. Figyelő és Előállító Osztály
6. Vizsgáló Osztály
7. Technikai Osztály.⁵

⁵ A fegyveres erők minisztere a Minisztertanács 1956. december 6-i ülésén Mátyás Lászlót a Politikai Nyomozó Főosztály, Sós Györgyöt pedig a BRFK vezetőjévé nevezte ki. Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 6-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 90-109. A fegyveres erők miniszterének 6. számú parancsa vezetők kinevezéséről és felmentéséről. 1956. december 7. MNL OL XIX-B-1-az 27. d.

Mátyás László december közepi jelentése a központi állomány létszámát 60 főről 135 főre kívánta emelni, a konspirált lakásokba történt kitelepüléseket minél előbb fel kívánta számolni, tervezte a politikai rendőrség állományának rendszeres ellenőrzését, valamint parancsban kívánta szabályozni a Politikai Nyomozó Főosztály vezetőinek hatáskörét, jogait és kötelességeit.⁶ Az MSZMP Intéző Bizottságának ülésén több alkalommal bírálták a politikai rendőrség vezetőjét és a munkáját felügyelő miniszterhelyettest. A kormány 1957 februárjában Mátyás Lászlót leváltotta és helyére Horváth Gyulát nevezte ki, míg Pócze Tibor helyére Bartos Antal került.⁷

A következő szervezeti átalakítás 1957 áprilisában történt, amikor a Politikai Nyomozó Főosztály kivált az ORFK szervezetéből és a belügyminiszter közvetlen alárendeltségébe került. Még ebben a hónapban a BM Szervezési Osztálya a politikai rendőrség 14 osztályának elnevezésére és fedőszámmal való ellátására tett javaslatot. Ez utóbbira azért volt szükség, mert az 1956 októbere előtt alkalmazott fedőszámok, valamint a Levéllenőrzési Osztály korábbi (betű)jelzése a forradalom időszaka alatt ismertté vált. A megyei politikai nyomozó osztályok alosztályainak számozását a központi alosztályokéhoz hasonlóan alakították ki. A Politikai Nyomozó (II. sorszámmal jelölt) Főosztály a BM szervezeti rendjében a központi szervek között helyezkedett el, az ORFK, a Személyzeti szervek (Személyzeti Főosztály, Tanulmányi, Szervezési és Fegyelmi Osztályok), a Gazdasági szervek (Anyagi és Technikai, Terv és Pénzügyi Főosztály, Egészségügyi Osztályok, Gazdasági, Üdültetési és Gyermekeveltetési Központ, Hír-, Sport-, és Kultúr Osztályok) és a Belügyi Parancsnokság (Határőrség-, Légoltalom-

6 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

7 Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. február 14-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 228-244. Mátyás leváltásának egyik oka az volt, hogy nem értett egyet a koncepciók perекben érintett egykori „ÁVO-sok” átvételével és - általánosságban - a politikai rendőrség működését kizárólag a törvényes eszközök alkalmazásával képzelte el.

Büntetés végrehajtás-, Tűzrendészeti Parancsnokságok, Térképészeti Hivatal) között.⁸

Tanulmányom első részében a politikai rendőrség szervezetét, elsőként a BM (Politikai Nyomozó) Főosztály főosztályi szintű struktúráját, illetve a főosztály törzs megszervezésének lépcsőit veszem sorra, majd a legfontosabb operatív részlegek alosztályi szintű szervezeti és feladatköri leírását ismertetem. Biszku Béla belügyminiszter 1957 május elején kiadott parancsában a II. Főosztály osztályainak elnevezését és számozását az alábbiak szerint adta meg:

1. Katonai Elhárító Osztály
2. Kémelhárító Osztály
3. Hírszerző Osztály
4. Közlekedési Szabotázs Elhárító Osztály
5. Belső Reakció Elleni Harc Osztály
6. Ipari Szabotázs Elhárító Osztály
7. Mezőgazdasági (Szabotázs Elhárító) Osztály
8. Vizsgálati Osztály
9. Figyelő és Környezettanulmányokat készítő Osztály
10. Operatív Technikai Osztály
11. Operatív Nyilvántartó Osztály
12. Országos Rejtjel Központ
13. „K” Ellenőrzési Osztály
14. Kormányőrség

A parancs kikötötte, hogy a megnevezéseket szigorúan titkosan kell kezelni, biztosítani kell a megfelelő konspirációt, oly módon, hogy hivatalos iratokon az osztály megjelöléseként csak a fedőszámot volt szabad használni. Külső szervek felé mind a fedőszám, mind az elnevezés használata szigorúan tilos volt.⁹ Ugyanezen a napon kerültek kinevezésre az egyes osztályok vezetői is, a II. Főosztály helyettes vezetői Galambos József és Rajnai Sándor

⁸ A belügyminiszter 8. számú parancsa a BM szervek megnevezése és szervezeti hovatartozása tárgyában. 1957. április 9. ÁBTL 4.2 II. sorozat 5. d.

⁹ A belügyminiszter 12. számú parancsa a Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak elnevezése és számozása (1957. május 6-tól) tárgyában. 1957. május 3. ÁBTL 4.2. II. sorozat 5. d.

lettek.¹⁰ 1957 májusára alakult ki az a struktúra, amely kisebb változásoktól eltekintve gyakorlatilag 1962 végéig megmaradt.

A közvetlen vezetői hatáskörök 1957 augusztusában az alábbiak szerint oszlottak meg. A belügyminiszter I. helyettese hatáskörébe az Országos Rejtjelközpont (II/12.) és a Kormányőrség (II/14.), a II. Főosztály vezetője alá az Osztály Titkárság, a Katonai Elhárító (II/1.), a Kémelhárító (II/2.), a Hírszerző (II/3.), a Figyelő és Környezettanulmányozó (II/9.), az Operatív Technikai (II/10.), az Operatív Nyilvántartó (II/11.) és a „K” ellenőrzési (II/13.) osztályok tartoztak. A II. Főosztály két vezető helyettes között pedig a fennmaradó többi szervezeti egység oly módon különült el, hogy az egyik alá – jól érzékeltetve ezzel ennek a részlegnek a súlyát, jelentőségét – „csak” a Vizsgálati Osztály (II/8.), míg a fennmaradó többi a másik helyettes hatáskörébe került. Ez utóbbiak a Közlekedési Elhárító (II/4.), a Belső Reakció Elhárító (II/5.), az Ipari Szabotázs Elhárító (II/6.) és a Mezőgazdasági Szabotázs Elhárító (II/7.) osztályok voltak.¹¹ A politikai rendőrség vezetője két helyettesének feladatkörét egy pár hónappal későbbi jelentés a fentiek-től némileg eltérő módon kívánta szabályozni. A politikai rendőrség vezetési struktúrájának átalakítására született javaslat megfogalmazta, hogy a főosztályvezető a jövőben közvetlenül csak a belső reakció elleni harccal foglalkozna, egy helyettese a hírszerzéssel és a vizsgálati szervekkel, míg egy másik helyettese a többi operatív és segéd operatív szervek irányítását végezné. Az AO ja-

10 A Politikai Nyomozó Főosztály I. Osztálya vezetője Selmeczi György, a II. Osztályé Hazai Jenő, a III. Osztály vezetője Móró István, a IV. Osztályé Perényi Gyula, az V. Osztály vezetője Hollós Ervin, a VI. Osztály vezetője Kucsera László, a VII. Osztály vezetője Dáni János, a VIII. Osztály vezetője Szalma József, a IX. Osztály vezetője Dobróka János, a X. Osztályé Markó Imre, a XI. Osztály vezetője Ács Ferenc, a XII. Osztály vezetője Kunos László, és a XIII. Osztály vezetője Hídegkuti Károly lett. A belügyminiszter 13. számú kinevezési parancsa. 1957. május 3. ÁBTL 4.2 II. sorozat 5. d.

11 A BM Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítése. 1957. augusztus 18. MNL OL XIX-B-1-au 1957/442. 16. d.

vasolta, hogy szükség lenne egy szűk körű vezető testület létrehozására is, amely a legfontosabb osztályok vezetőiből tevődne össze, elnöke a főosztályvezető lenne.¹²

1958 elején újabb személyi változás történt a Belügyminisztérium felső vezetésében, a PB döntött Tömpe István áthelyezéséről, valamint Fekete Sándor és Kurimszky Sándor belügyminiszter helyettesek leváltásáról. A belügyminiszter első helyettese Földes László lett, míg Horváth Gyula miniszterhelyettesként a BM Személyzeti Főosztályát vezette tovább, a II. Főosztály vezetőjévé pedig Galambos Józsefet – addigi főosztályvezető-helyettest – nevezték ki.¹³

A vizsgált korszakban a belügyminiszter egyetlen alkalommal – 1959 februárjában – kiadott ügyrendje értelmében a II. Főosztály ekkor már a miniszter közvetlen irányítása alá tartozott. A Politikai Nyomozó Főosztály hálózati osztályai munkájukat a vonalas, az objektum és területi elv alapján szervezték meg. Vonalas elv alapján kellett egy adott állambiztonsági területet, irányt kezelni, így a nyugati „imperialista” hírszerzőszervek kémtevékenységének megakadályozását, egyéb államellenes bűncselekmények felderítését és leleplezését, valamint a „belső reakció ellenforradalmi kategóriái” általi szervezkedéseket, összeesküvéseket megakadályozni és felderíteni. Az objektum elv azt jelentette, hogy a gyárak, üzemek, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, államigazgatási hivatalok, tudományos és kutató, tervező intézetek, kulturális intézmények, a fegyveres erők épületeit, valamint a közlekedés operatív védelmét az adott objektum köré kellett megszervezni. A területi elv alapján végzett elhárítás, pedig a földrajzilag megjelölt területen elhelyezkedő összes ellenséges elem elleni operatív elhárító munkát jelentette, kivéve az objektum elv alapján védett nagyobb üzemeket és intézményeket. A hálózati operatív osztályok mellett a szakszolgálati teendőket ellátó, speciális operatív

12 Jelentés a PB 1957. november 12-i határozatának végrehajtásáról. 1958. május 22. MNL OL M-KS 288. f. 30/2. ő. e.

13 Javaslát a Politikai Bizottságnak a BM állományából történő áthelyezésekre és kinevezésekre. 1958. január 14. Jegyzőkönyv a PB 1958. január 25-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/62. ő. e.

technikát és módszert alkalmazó osztályok az operatív osztályok ilyen irányú igényeit elégítették ki.¹⁴

A II. Főosztály osztályai számára az ügyrend öt feladatcsoporthat állapított meg: a szocialista Magyarország elleni ellenséges tevékenységet kifejtő „belső reakciós elemek” és a nyugati hírszerző szervek elleni harc, a fent felsoroltak ellenséges terveinek, aknamunkájának felderítése és megakadályozása, az ipar, mezőgazdaság, a hadsereg, a tudományos és kulturális élet védelme az ellenséges kémek behatolásától, az ellenség „romboló” tevékenységének megakadályozása, továbbá biztosítania kellett a párt és a kormány vezetőinek a védelmét, és végül rendszeresen tájékoztatnia kellett a párt és a kormány vezetőit az ellenség tevékenységéről és a fontosabb politikai eseményekről.¹⁵

A politikai rendőrség szervezeti struktúrája 1957 májusára kialakult, de kisebb szervezeti változtatások ezután is történtek. 1958 nyarán a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály törzs szervezetét alakították át, létrehozták a központi és megyei politikai nyomozó szervek munkájának értékelését, ellenőrzését végző, hét fős Felügyeleti Csoportot. A főosztály törzs összlétszáma ezzel 15

14 A belügyminiszter 2. számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály központi és megyei (budapesti) szervei ügyrendje kiadásáról. 1959. február 10. MNL OL XIX-B-1-az 39. d.

15 Uo.

főre emelkedett.¹⁶ Három évvel később javaslat született a Felügyeleti Csoport alosztálya történő átszervezésére, és hatásköre ekkor – hangsúlyozottan – a II. Főosztály központi szerveinek munkájának ellenőrzése lett.¹⁷

A II. Főosztály szervezete 1961 májusában újabb osztállyal bővült, ekkor a belügyminiszter létrehozta a politikai nyomozók személyi ügyeit intéző Személyzeti Osztályt, és azon belül egy három fős Fegyelmi Csoportot is felállított. Az új osztályt a II. Főosztály felügyeletével megbízott miniszterhelyettesnek rendelte alá.¹⁸ Két hónappal később a belügyminiszter a BM Útlevel Osztály vezetőjének irányítása alól a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalt a kémelhárítás vezetőjének a hatáskörébe, ezzel egyidejűleg pedig a Hazahozatali Bizottság irányítását a II/2. Osztály vezetőjének hatásköréből a BM Útlevel Osztály vezetőjének a hatáskörébe utalta.¹⁹ A II. Főosztály Titkárságának létszámát 1961-ben három fővel kellett bővíteni, többek közt azért, hogy a Politikai Nyomozó Bizottság²⁰ üléseinek anyagának előkészítését, az ott ho-

16 Javaslat a BM II. Főosztály törzs szervezeti felépítésének módosítására. 1958. június 25. MNL OL XIX-B-1-au 445/1958. 16. d.

17 Javaslat a BM II. Főosztály törzsének létszámemelésére. 1961. július 26. MNL OL XIX-B-1-au 447/1961 16. d.

18 A belügyminiszter 009. számú parancsa a BM II. Főosztálya személyzeti munkájának hatékonyabbá tétele érdekében. 1961. május 15. ÁBTL 4.2 II. sorozat 9. d. Egy május 26-ai, a BM Szervezési Osztálya által készített javaslat – melyet Biszku Béla belügyminiszter június 8-án jóváhagyólag aláírt – a Személyzeti Osztály irányítását a Politikai Nyomozó Főosztály vezetőjének a hatáskörébe utalta és egyidejűleg az osztályoknál lévő személyzeti előadói munkaköröket megszüntette. Javaslat a BM II. Főosztályán belül Személyzeti Osztály létrehozására és a BM Személyügyi Főosztály, BM Tanulmányi és Módszertani, valamint a BM Fegyelmi Osztály állománytáblázatának jóváhagyására. 1961. május 26. MNL OL XIX-B-1-au 519/1961. 16. d.

19 A belügyminiszter 004. számú utasítása a KEOKH-nak a BM II/2. Osztály vezetőjének hatáskörébe kerüléséről. 1961. június 23. MNL OL XIX-B-1-az 46. d. Bővebben: Krahulcsán (2013) 362–363.

20 1961 nyarán, pontosan nem megállapítható időpontban, létrehoztak egy testületet, a Politikai Nyomozó Bizottságot (PNYB), amely elvi-politikai döntéshozatal mellett koordináló és ellenőrző munkát végzett. Sajnos a fenti testület mű-

zott határozatok megszerkesztését magasabb színvonalon végezhesse el. Ugyanekkor, 1961 júliusában, 15 fővel létrehozták az Értékelő és Nemzetközi Kapcsolatok alosztályát, melyek egyik legfontosabb feladata a „baráti” államok állambiztonsági szervei közötti nemzetközi kapcsolatok intézése lett.²¹ A Tájékoztató Csoportot ugyanennek az átszervezésnek a keretében alosztállyá szervezték.²²

A BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály legfontosabb operatív osztályainak szervezeti leírása többé-kevésbé teljes képet ad a korabeli struktúráról, de előfordulnak hiányosságok is. Az egyik legkevésbé feltárt terület a kémelhárítás szervezeti rendje. A kémelhárítás konspirált – az állambiztonság által fenntartott, titkos – lakásokban 30 fős létszámmal kezdte meg működését. Kezdetben nehézséget jelentett az osztály hálózati személyeinek az „újrafelvétele”, de ekkorra már 125 hálózati személyt „aktiváltak”, akik közül többet Ausztriába és Nyugat-Németországba telepítettek.²³ Pontosabb információink vannak a katonai elhárító szervekről – későbbi elnevezéssel – a **BM II/1. (Katonai Elhárító) Osztályáról**. A BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály szervezetének első osztálya az 1956-os forradalom leverését követően mintegy hat hónapig a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt működött. 1956. december 22-én Uszta Gyula vezérőrnagy, a fegyveres erők miniszte-

ködéséről, összetételéről, a szervezeti rendben elfoglalt helyéről nincsenek adataim. Jelentés a II. Főosztály vezetéséről szerzett tapasztalatokról. 1961. július 20. MNL OL M-KS 288. f. 30/16. ő. e.

21 Piros László belügyminiszter még 1956 augusztusában Gazdik Gyula előadó vezetésével állította fel a többi szocialista ország állambiztonsági szerveivel való viszony kereteit meghatározó nemzetközi kapcsolatok referatúráját. A referens feladatát 1961 augusztusától a BM II. Főosztály Értékelő- és Nemzetközi Kapcsolatok alosztályán belül létrehozott csoport vette át. Az alosztály vezetője közvetlenül a miniszterhelyettesnek volt alárendelve. Gazdik Gyula jelentése BM-ben működő nemzetközi kapcsolatok referensének feladatköréről. 1957. január 12. ÁBTL 1.6. 1. d. Bővebben: Krauhulcsán (2009) 3–19.

22 Javaslat a BM II. Főosztály törzsének létszámemelésére. 1961. július 26. MNL OL XIX-B-1-au 447/1961. 16. d.

23 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

rének első helyettese elrendelte a katonai elhárítás központi szerveknek – közvetlen alárendeltségében történő – felállítását. Az alosztályi struktúra és feladatkörök az alábbi felsorolást követték:

II/1-A (HM-MNVK Elhárító) alosztály: a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg Vezérkara szervei, valamint a Tanintézetek Elhárító Osztály elhárítása

II/1-B (Csapatelhárító) alosztály: a 4., a 9. gépkocsizó lövész-hadosztály, a 30. tüzérdandár elhárító alosztályai és az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLEP) Elhárító Osztályának biztosítása

II/1-C (Vizsgálati) alosztály

II/1-D (Köröző-kutató) alosztály

Határórség Elhárító Osztálya

Karhatalom Elhárító Osztálya.

A későbbiekben a szervezeti felépítése alapján nem sokat változott, csak kisebb korrekciókra került sor. Az Operatív Nyilvántartás az Értékelő és Tájékoztató alosztályhoz került, a Határórség és a Belső Karhatalom elhárítását végző osztályok pedig önállóak lettek, s közvetlenül az osztályvezető alá kerültek. A struktúra az elkövetkezendő években csupán kis mértékben módosult.²⁴

A hírszerzés, vagyis a későbbi elnevezéssel **BM II/3. (Hírszerző) Osztály** a kémelhárításhoz hasonló gondokkal küszködött, az összes külföldön lévő rezidentúrájuk dekonspirálódott. Ezért a követségeket fokozatosan új beosztottakkal töltötték fel, de azt a korábbi gyakorlatot, hogy a hírszerzőket a külképviseleteken helyezték el fedett állományban, már nem kívánták alkalmazni, ezért új hálózattartási módszereket kellett kidolgozniuk. Az osz-

24 Javaslat a Katonai Elhárítás szervezeti felépítésére. 1957. április 2. MNL OL XIX-B-1-au. Bővebben: Okváth Imre (2013): A BM II/1. (Katonai Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 36–38.

tály feladata 1956 decemberében ezeknek a technikáknak a kidolgozása, illetve az új hírszerzők kiválasztása és felkészítése volt.²⁵ 1957 márciusára a következő struktúra alakult ki:

Osztálytörzs

Értékelő és Tájékoztató alosztály

Illegális alosztály

Osztrák és nyugatnémet alosztály

Olasz, francia, svájci, belga alosztály

Angol-amerikai alosztály

Nyilvántartó.²⁶

A II/3. (Hírszerző) Osztály feladatai közé tartozott az operatív osztályok által külföldön végzett hírszerző munka koordinálása, a telepített ügynökök kihelyezésének, „átdobásának” a munkakörülményeinek kialakítása, a „legenda” biztosítása.²⁷ 1960 őszén az alábbi szervezeti tábla volt érvényben:

Törzs alosztály

II/3-A alosztály: angol-amerikai elleni hírszerzés

II/3-B alosztály: a reakciós emigráció elleni hírszerzés

II/3-C alosztály: az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés

II/3-E alosztály: Nyugat-Európa elleni hírszerzés

II/3-F alosztály: tudományos-műszaki hírszerzés

II/3-G alosztály: illegális rezidentúrák felállítása és irányítása

25 A hírszerzés 1956 előtti előzményeiről, illetve az 1956-os forradalom utáni újjászervezéséről bővebben: Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 47–101.

26 [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n. ÁBTL 1.6. sz. n. Bővebben: Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 62.

27 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 67.

II/3-H alosztály: a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelme.

A fentiekén kívül volt még egy ún. Értékelő és Tájékoztató alosztály, valamint egy Tanulmányi és Módszertani csoport is. A D jelű alosztály a fedőszervekben működő hírszerző tisztek alosztálya lehetett, amit már korábban megszüntettek.²⁸ 1962-ben egy új szervezeti egység (II/3-I alosztály) jelent meg, feltehetően a II/3-A alosztályt választották szét angol-amerikai és közel-keleti vonalakra.²⁹

A belső reakció ellen harcoló részleg, a **BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály** kezdetben – hasonlóan a kémelhárításhoz – konspirált körülmények között, egy-egy lakásban 32 fővel kezdte meg a működését. A legnagyobb problémát itt is az ügynökség újrafelvétele, munkába állítása jelentette, decemberre az aktivizált – és leellenőrzött – ügynökök száma elérte a 60 főt. Több „illegális szervezkedést” tartottak feldolgozás alatt, elsősorban a tudományos élet és az ifjúság területén, de ekkorra az egykori „horthysta ellenforradalmi elemek” elleni hálózati munkát is beindították. Alapvető problémájuk az elhelyezés, a technikai eszközök hiánya és a kis létszámból adódó kevéssé eredményes munkavégzés volt.³⁰ A belső reakció elleni harc részlege a forradalom leverését követően alapvetően az 1956 október előtti felépítése alapján szerveződött újjá. Ennek megfelelően négy alosztállyal kezdte meg a működését. 1957 elején ezek az alábbiak voltak:

II/5-a alosztály: a jobboldali pártok volt tagjai elleni elhárítás

II/5-b alosztály: a horthysta erőszakszervezetek volt tagjai elleni elhárítás

28 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó 79., 83–84.

29 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 87.

30 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

II/5-c alosztály: a klerikális reakció elleni elhárítás

II/5-d alosztály: az ideológiai, kulturális és tudományos területen végzett elhárítás (később II/5-e alosztállyá nevezték át)

A korábban is már meglévő négy alosztály mellé új részlegeket is szerveztek, egy a névtelen levelek és röpcédulák szerzőinek és terjesztőinek felkutatásával foglalkozott, amelyet később a d-jelű alosztállyá szervezték át. A másik új szervezeti egység az „ellenforradalmárok” felkutatására szervezett csoport volt. Ez lett 1958 januárjától a II/5-g alosztály. Külön alosztályt kapott az ifjúsággal és sporttal foglalkozó csoport is, valamikor 1957 elején, ez lehetett a II/5-f alosztály. A belsőreakció-elhárítás szervezeti sémája a konszolidált működés időszakában az alábbiak szerint nézett ki:

II/5-a alosztály: a jobboldali pártok volt tagjai elleni elhárítás

II/5-b alosztály: a horthysta erőszakos szervezetek volt tagjai elleni elhárítás

II/5-c alosztály: a klerikális reakció elleni elhárítás

II/5-d alosztály: a névtelen levelek és röpcédulák szerzőinek és terjesztőinek felkutatásával

II/5-e alosztály: az ideológiai, kulturális és tudományos területen végzett elhárítás

II/5-f alosztály: ifjúsági és sport vonalon működő ellenséggel foglalkozó csoport

II/5-h alosztály: körözést és kutatást végző csoport

II/5-i alosztály: tájékoztatás és értékelés

1959 nyarán az MSZMP PB határozatának megfelelően a II. Főosztály kötelékéből a Kormányőrséget kiemelték és önálló szervezatként a belügyminiszter I. helyettesének közvetlen irányítása alá helyezték. Ezzel megszűnt a II/14. Osztály, a Kormányőrség központi szerveinek elnevezése pedig BM Kormányőrség Parancsnokság lett. Egyidejűleg a belügyminiszter a Kormányőrség volt operatív osztályát a II/5. Osztály, a környezettanulmányt készítő operatív tisztjeit, pedig a II/9. Osztály alárendeltségébe helyezte.³¹ A II/5. Osztályba tagozódó és h jellel új alosztályként megalakuló

31 A belügyminiszter 11. számú parancsa a Kormányőrség átszervezéséről. 1959. június 8. MNL OL XIX-B-1-az 39. d.

részleg az állami és pártvezetők operatív védelmét, illetve a terroristagyanús személyek operatív feldolgozását végezte.³²

Az ipari és közlekedési szabotázs elhárítással foglalkozó csoport, a **BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály** 30 fővel kezdte meg munkáját szintén konspirált lakásokba települve. 160 ügynökkel vették fel a kapcsolatot, és 60 személyt állítottak elő és vettek őrizetbe.³³ Legnagyobb problémájuk a munkástanácsok tevékenysége, a sztrájkok voltak, ezért felmerült a vállalati munkástanácsok tagjainak „politikai priorálása”, adataik felülvizsgálata.³⁴ A forradalom leverését követően az osztály négy alosztállyal kezdte meg működését, feltételezéseink szerint az első az ún. alapanyagipar területén végzett elhárító munkát, a második a kohó- és gépiparral foglalkozhatott, a harmadik a könnyűipar, a belkereskedelem és a pénzügyi szervezetek vonalán, míg a negyedik a közlekedési szabotázs-ügyekkel foglalkozott.³⁵ Egy 1957 októberi belügyminiszteri parancs szerint az osztály feladata az 1956-ban vereséget szenvedett ellenség ipari üzemekben végzett „kártevő” tevékenységének a megakadályozása lett.³⁶ Az osztály szervezeti felosztása 1958 első felében az alábbiak szerint nézhetett ki:

II/6-a alosztály: alapanyag-ipar

II/6-b alosztály: kohó-és gépipar

32 Bővebben: Takács Tibor (2013): A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 138-148.

33 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

34 Az ipariszabotázs-elhárítás szervezeti kereteinek újjáalakításáról részletesen ír: Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó 153-180.

35 Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 160-162.

36 A belügyminiszter 42/1957. sz. parancsa. 1957. október 21. ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957.

II/6-c alosztály: könnyű. és élelmiszeripar

II/6-d alosztály: belkereskedelmi és pénzügyi

II/6-e alosztály: kutató és realizáló

II/6-f alosztály: helyszínelő és nyílt vizsgálat

II/6-g alosztály: titokvédelem.³⁷

1960 augusztusában javaslat született a Belügyminisztérium II/2., II/4, II/5., II/6. és a II/7. osztályokon, továbbá a megyei és budapesti politikai nyomozó osztályoknál működő operatív jellegű államtitok védelmi feladatokat ellátó alosztályok és csoportok meghagyása mellett, egy országos hatáskörű ún. államtitok védelmi revizori alosztály felállítására a II/6. Osztály szervezeti keretei közt. Az összesen 19 fős alosztály vidéki és budapesti csoportra tagozódott és feladatok elsősorban a titkos ügykezelés (TÜK) ellenőrzése lett.³⁸

Az ipariszabotázs-elhárítás átalakítása 1960/1961 fordulóján került napirendre, végül 1962-ben egységes Szabotázselhárító Osztályt szerveztek a korábbi ipari, közlekedési, mezőgazdasági-szabotázs-elhárító osztályok összevonásával. Feladata az ipar, a közlekedés, a hírközlés és a mezőgazdaság területén a kártevő tevékenységek felderítése, megelőzése és megszakítása lett. A „kártevő, szabotáló, romboló elemek” tevékenységének eredményesebb elhárítása érdekében a megyei rendőr főkapitányságok politikai nyomozó osztályain lévő párhuzamos alosztályokat pedig ugyancsak Szabotázselhárító alosztály néven kellett egységes alosztálya összevonni.³⁹ Az osztály szervezetét hét alosztály alkotta:

Nehézipari alosztály

37 Takács Tibor (2013): A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 165.

38 A BM Szervezési Osztály javaslatának további sorsáról sajnos nincsenek információim. Javaslat az államtitok védelmi munka átszervezésére. 1960. augusztus. MNL OL XIX-B-1-au 474/1960. 16. d.

39 A belügyminiszter 0013. számú parancsa a BM II/4, 6, 7. Osztályok megszüntetése, és a Szabotázselhárító Osztály megszervezése tárgyában. 1962. május 9. MNL OL XIX-B-1-az 50. d.

Kohó- és Gépipari alosztály
Vasúti alosztály
Légiforgalmi, Hírközlési és Mélyépítési alosztály
Mezőgazdasági alosztály
Államtitok-védelmi alosztály
Értékelő, Koordináló és Tájékoztató alosztály.⁴⁰

A fentebb már említett **BM II/4. (Közlekedési Elhárító) Osztály** szervezeti felépítése – az 1962-es összevonás előtt – az alábbiak szerint nézett ki:

Titkárság

II/4-a alosztály: vasúti elhárítás

II/4-c alosztály vidéki (instruktori) elhárítás

II/4-d alosztály: postai területeken történő elhárítás

II/4-e alosztály: autóközlekedési, közlekedésépítési, mélyépítési

II/4-f alosztály: repülős

II/4-g alosztály nyugati határszéli vasúti átkelőhelyek biztosítása

II/4-h alosztály: hajós

II/4-i alosztály: TÜK

A területi szerveit a szombathelyi, budapesti (II/4-b alosztály) pécsi, szegedi, debreceni és a miskolci alosztályok alkották.⁴¹

A **BM II/7 (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály** viszonylag sokáig csupán két alosztállyal működött, a harmadik részleget csak 1959 áprilisában hozták létre. Ekkortól az osztály szervezete az alábbi felosztás szerint működött:

II/7-a alosztály: az FM részlegeit és háttérintézményei ellenőrzését végezte

40 Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 179.

41 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A BM II/4. (Közlekedési Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 115–117.

II/7-b alosztály: az állami erdészet szerveit, az agrárkereskedelmi vállalatokat, a vízügy és az állami gazdaságok intézményeit

II/7-c alosztály: instruktori (felügyeleti) csoport, mely a megyékben folytatott operatív elhárító munkát ellenőrizte.⁴²

Ez utóbbi alosztályt a vidéki elhárítás hatékonyabbá tétele érdekében 1959 júniusában hozták létre, amelynek a feladata a megyei mezőgazdasági elhárító munka ellenőrzése, segítése lett.⁴³ Ez a szervezeti egység csak szűk két évig létezett, mert 1961 novemberében a belügyminiszter helyettes a megyei politikai nyomozó osztályok munkájának jobb ellenőrzése és segítése érdekében a mezőgazdasági elhárításnál (valamint a kémelhárításnál és a Vizsgálati Osztályon) megszervezett instruktori alosztályokat megszüntette, és a megyei politikai nyomozó osztályok munkájának általános ellenőrzését a II. Főosztály Felügyeleti alosztálya hatáskörébe utalta. A megyei párhuzamos alosztályok tevékenységének koordinálásáért, munkájuk segítéséért továbbra is az illetékes központi osztályok vezetői voltak a felelősek.⁴⁴ A belügyminiszter 1962 elején úgy ítélte meg, hogy szükséges és lehetséges, az elsősorban a „*mezőgazdaság szocialista átszervezése*” ellen irányuló ellenséges tevékenység megakadályozása és leleplezése” érdekében létrehozott megyei politikai nyomozó kirendeltségek számának csökkentése, mivel az általános konszolidáció, az „*ellenséges bázis*” szűkülése feleslegessé tette ezek létét. Ekkor 14

42 Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 198–202.

43 A belügyminiszter 12. számú parancsa a mezőgazdasági elhárítás szocialista átszervezésének meggyorsítása és a BM szervei elé állított feladatok. 1959. június 9. MNL OL XIX-B-1-az 39. d. Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 181–209.

44 A belügyminiszter helyettes 009. számú parancsa a BM II/2, 7, 8. Osztályokon instruktori alosztályok megszüntetésére. 1961. november 20. MNL OL XIX-B-1-az 47. d.

megyei kirendeltséget számoltak fel.⁴⁵ A belügyminiszter a megváltozott állambiztonsági doktrínák alapján a Mezőgazdasági Elhárító Osztályt 1962 májusában a fentebb már említett egységes Szabotázselhárító Osztály szervezetébe illesztette be.⁴⁶

A Figyelő és Előállító Osztály november 10-én kezdte meg a működését, kb. 300 fős állománnyal és december közepéig mintegy 500-600 személyt állított elő. Elsősorban a forradalom alatt vezető szerepet játszó személyeket kutattak fel, valamint tevékenyen részt vettek fegyveres csoportok lefegyverzésében, titkos fegyverraktárak felszámolásában. A forradalom ideje alatt a figyelők özszes fedés alatt működő objektumát leleplezték és felszámolták, ezért az egész állomány a Roosevelttéri BM épületben helyezkedett el. Decemberben kezdték meg a speciális figyelő részlegek telepítését, melyek elsősorban a követségi diplomatak és a nyugatról beküldött hírszerzők figyelését végezték. A későbbiekben hivatalosan a **BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztálynak** nevezett részleg öt alosztályra és négy csoportra tagolódott:

II/9-a alosztály: külső figyelés (nyugati követségek alkalmazottai)

II/9-b alosztály: külső figyelés (nyugati állampolgárok)

II/9-c alosztály: külső figyelés (magyar állampolgárok)

II/9-d alosztály: nem ismert

II/9-e alosztály: a „kapitalista” követségek előtti őrszolgálat el látása

Volt egy ún. II/9-f csoport is, amely különleges figyelést végzett és a környezettanulmányokat készítette, valamint nyilvántartó,

45 A belügyminiszter 004. számú parancsa a megyei politikai nyomozó kirendeltségek megszüntetéséről. 1962. január 27. MNL OL XIX-B-1-az 52. d. A megszüntetett politikai nyomozó kirendeltségek az alábbiak voltak: Komló, Mohács, Mezőkovácsháza, Orosháza, Szentes, Mosonmagyaróvár, Berettyóújfalu, Komárom, Balassagyarmat, Vác, Cegléd, Barcs, Karcag és Körmend.

46 Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 181-209.

technikai és gazdasági csoport egészítette ki az osztály struktúráját.⁴⁷

A vizsgálók a Fő utcai BM részlegben alakultak meg, kezdetben 60 fős létszámmal, és – Mátyás László jelentése szerint – decemberre mintegy 1000 személyt állítottak elő a Vizsgálati Osztályon. Ennek a felét szabadlábba helyezték, a többieket az ügyészségnek, vagy a büntetés végrehajtási intézeteknek adták át. A hálózati operatív osztályok sok személyt nem ellenőriztek le kellő alapos-sággal, így nagyon sokan ártatlanul kerültek rács mögé. Ugyanakkor az is előfordult, hogy a vizsgálat során nem tudták kellően rábizonyítani a gyanúsítottra a bűnösségét, így el kellett engedni, holott az állambiztonság vizsgálói meg voltak arról győződve, hogy súlyos bűncselekményt követett el az illető.⁴⁸ A **BM II/8. (Vizsgálati) Osztály** a megtorlás egyik legfontosabb szerve volt. Szervezeti felépítését alapvetően az 1956-os forradalom leverése során elfogott forradalmárok elleni vizsgálati eljárások (kihallgatások, szembesítések, tanúvallomások) hatékony végrehajtására alakították ki:

II/8-a alosztály: kémelhárító vizsgálat

II/8-b alosztály: belsőreakció-elhárító vizsgálat

II/8-c alosztály: szabotázselhárító vizsgálat

II/8-d alosztály: felügyeleti vizsgálat

II/8-e alosztály: értékelő-tájékoztató (a sajtó informálása egy-egy jelentősebb „ellenforradalmi” ügyről)

II/8-f alosztály: jogügyi

II/8-g alosztály: börtönelhárítási operatív

II/8-h alosztály: nyomozó (operációs)

47 A figyelést és környezettanulmányozást végző szervezeti egység megszerzéséről bővebben: Papp István (2013): A BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 252–253.

48 A Vizsgálati Osztály megszerzését, állományát, működési feltételeinek változásait mutatja be: Papp István (2013): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 211–236.

A fentiekén kívül még a titkárság, egy házifogda, valamint egy ún. külön-részleg is az osztály szervezetéhez tartozott.⁴⁹ 1961-re több szervezeti változtatást is eszközöltek, „köszönhetően” a megcsappanó büntetőeljárásoknak, így összevonták a II/8-b és a II/8-c alosztályokat, a c alosztály megszűnt.⁵⁰ 1961 végén megszüntették a megyei vizsgálati szerveket ellenőrző felügyeleti alosztály feladatait is.⁵¹

Meg kell említeni, hogy az 1956-os forradalmat követő megtorlás folyamatában a legjelentősebbnek számító ügyek – köztük a Nagy Imre-per – előkészítésére és lebonyolítására a Vizsgálati Osztályon belül, de attól elkülönülve, egy ügynevezett külön részleget (K-részleg) hoztak létre, amelybe a politikai rendőrség különböző osztályairól átvezényelték a legmegbízhatóbbnak és legalkalmasabbnak tartott munkatársakat, akik aztán több hónapon keresztül végezték a kihallgatásokat.⁵² Ezen a külön részlegen először csak a szovjet tanácsadók hallgatták ki Nagy Imrét és társait. A K-részleget Rajnai Sándor irányította, rajta keresztül kapták a vizsgálók az utasításokat. A politikai „összekötő” a párt felé Biszku Béla belügyminiszter, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának tagja volt. A Vizsgálati Osztály feletti törvényességi felügyeletet a Legfőbb Ügyészség politikai osztálya látta el. A politikai irányítást, különösen a kiemelt jelentőségű perekben, elsősorban az 1958-ig

49 Papp István (2013): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 221.

50 A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztály szervezetének módosítására. 1961. április 8. ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-112/1961. A Belügyminisztérium Szervezési Osztály vezetőjének levele a II/8. Osztály vezetőjének. 1961. május 13. ÁBTL 1.6. 68-1823/1960.

51 A II/8. Osztály munkaterve, 1962. január 1-től 1962. június 30-ig. 1961. december 21. ÁBTL 1.6. Bővebben: Papp István (2013b): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 232.

52 A vizsgálatról, a politikai előkészületekről, a perről, a politikai rendőrség, különösen a K-részleg tevékenységéről, lásd: Rainer M. János (1999): Nagy Imre, 1953–1958. Politikai életrajz. Budapest, 1956-os Intézet, 392–410.

tartó időszakban az MSZMP vezetői testületei által létrehozott operatív bizottság gyakorolta, amely Biszku Béla belügyminiszterből, Nezvál Ferenc igazságügy-miniszterből, Szénási Géza legfőbb ügyészből és Domokos Józsefből, a Legfelsőbb Bíróság elnökéből állt. A bizottság gyakran napi szinten intézkedett arról, hogyan történjenek a kihallgatások a különböző ügyekben.⁵³

A technikai feladatokat ellátó osztály 387 fővel a korábbi helyén – Nádor utca 2-4. szám alatt – alakult meg. A telefon és levél-ellenőrzéssel, rejtjel megfejtéssel, illegális rádióadók felderítésével és lehallgatásával foglalkozó részleg feladatai nagy részét a posta szervezetében tudta csak elvégezni, de az ottani zűrzavaros viszonyok miatt kezdetben rendkívül nehezen volt megvalósítható.⁵⁴ A **BM II/10 (Operatív Technikai) Osztály** 1957 augusztusában az alábbi részlegekből állt:

Osztálytörzs

Írás- és Okmányszakértő csoport

II/10-a alosztály: technikai figyelő, fordító

II/10-b alosztály: rádióelhárítás

II/10-c alosztály: nyomda- és összeköttetés-technika

II/10-d alosztály: rádió- és telefontechnika

II/10-e alosztály: beépítő

II/10-f alosztály: üzemeltető és karbantartó

II/10-g alosztály: terv- és gazdasági

II/10-h kiemelő csoport⁵⁵

53 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2017): A lila füzet. A Nagy Imre és társai ügy vizsgálatában részt vevő állambiztonsági állomány jellemzői, 1957–1958. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): 1956: Erőszak és emlékezet. Budapest, Jaffa Kiadó, 181–185.

54 Az operatív-technikai feladatok ellátását végző osztályról lásd: Müller (2013) 261–293., illetve a rejtjelezést, a postai küldemények ellenőrzését, valamint a rádió lehallgatásokat végző osztályok megszervezését Borvendég Zsuzsanna tárta fel.

55 A II/10. Osztály szervezeti felépítése. 1957. augusztus 18. ÁBTL D. Gy. MNL OL XIX-B-1-au. Bővebben: Müller Rolf (2013): A BM II/10. (Operatív Technikai) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 274.

1962 tavaszán a híradástechnikai és az operatív technika központi elvi irányítása, valamint a két szerv munkája közötti párhuzamosságok felszámolása érdekében a belügyminiszter a BM XV. (Hírosztály) és a II/10. Osztály összevonását rendelte el, melyek a továbbiakban a II/10. Osztály fedőszáma alatt és annak keretében végezték munkájukat.⁵⁶ Az Operatív Technikai Osztály a csoportfőnöki rendszer kialakításáig az alábbi feladatkörökkel és számozással működött:

- II/10-a alosztály: technikai figyelés, fordítás
- II/10-b alosztály (technikai eszközök karbantartása)
- II/10-c alosztály (technikai eszközök beépítése)
- II/10-d alosztály (rádió- és telefontechnika)
- II/10-e alosztály (nyomda-, okmány- és összeköttetés-technika)
- II/10-f alosztály (nem ismert)
- II/10-g alosztály (nem ismert)
- II/10-h alosztály (fotótechnika)
- II/10-i alosztály (nem ismert)
- II/10-j alosztály (nem ismert)
- II/10-k alosztály (távbeszélő- és géptávíró szakterület)
- II/10-l alosztály (szerviz)
- terv-gazdasági alosztály⁵⁷

Az **BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont)** az alábbi szervezeti egységekből épült fel:

II/12-a alosztály: rejtjelkészítő és ellenőrző (feladata a rejtjelező eszközök tervezése és előállítása volt)

II/12-b alosztály: rejtjelfejtő (a „kapitalista” államok diplomáciai, rendőrségi és ügynöki rejtjeles táviratainak megfejtése)

II/12-c alosztály: technikai feladatok ellátása

⁵⁶ A belügyminiszter 0010. számú parancsa a Hírosztály és a II/10. Osztályok összevonásáról. 1962. március 28. MNL OL XIX-B-1-az 50. d.

⁵⁷ A BM II. Főosztály vezetője (szám nélküli) állományparancsa, 1962. augusztus 16. ÁBTL 2.8.1. és 491/1962. sz. 1962. augusztus 16-i állományparancsa. Bővebben: Müller Rolf (2013): A BM II/10. (Operatív Technikai) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 275–276.

II/12-d alosztály: rádiólehallgató (a „kapitalista” államok diplomáciai, valamint állambiztonsági rejtjeles táviratainak felderítése, lehallgatása, feldolgozása)

II/12-e alosztály: központi rejtjelező (a BM valamennyi szervének rejtjeles összeköttetését biztosította)⁵⁸

A postai levélforgalom ellenőrzése a **BM II/13. (K-ellenőrzési) Osztály** feladatköre volt, ennek szervezeti felépítése és feladatköre egy 1957-es dokumentum szerint az alábbi volt:

II/13-a alosztály: a helyi és belföldi ellenőrzés (a 62-es postahivatalba működött)

II/13-b alosztály: a külföldi levelek ellenőrzése (a 72-es postahivatalban végezte tevékenységét)

II/13-c alosztály: értékelés és fordítás

II/13-d alosztály: technikai feladatok ellátása (levelek felbonthatása, leragasztása, titkosírásiok felderítése, fotómásolatok készítése)⁵⁹

A magyar állambiztonság szervezetében a rádióelhárítás 1959 tavaszáig nem önállóan, hanem a BM II/10-b alosztály szervezeti keretei között működött. A **BM II/16. (Rádióelhárító) Osztályt** 1959 márciusában szervezték meg. Az új részleg az 1955-óta működő BM rádió elhárító szolgálatát váltotta fel, és mivel a rádió elhárítás kívül esett a szorosan vett operatív technikai feladatok körén, ezért vált szükségessé önálló osztályként való megszervezése. Az osztályon belül operatív felderítő-, kiértékelő-, közel iránymérő- és műszaki alosztályokat, valamint összeköttetési- és

58 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont). In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 304–305.

59 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/13. (K-ellenőrzési) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 327–328.

iránymérő csoportokat hoztak létre. Az ócsai rádió elhárítási objektum, illetve a II/16. Osztály vezetésével a belügyminiszter B. Kiss István rendőr őrnagyot bízta meg.⁶⁰

II/16-a alosztály: operatív elhárítás (az amatőr rádióadók felderítését végezte)

II/16-b alosztály: felderítés

II/16-c alosztály: kiértékelés

II/16-d alosztály: műszaki feladatok ellátása (állapotfelmérés, dokumentálás)

II/16-e alosztály: közeliiránymérés.⁶¹

1962 júliusának elején Pap János belügyminiszter a párhuzamosságok, a technikai eszközök nem célszerű és gazdaságos felhasználása, a rádióelhárító és a rádió felderítő feladatok, valamint a rejtjelző munka eredményesebb elvégzése érdekében elrendelte a II/12. és a II/16. Osztályok összevonását. Az új osztály feladata lett felderíteni a Magyarország területén működő ellenséges rádiós ügynököket, valamint ellenőrizni, lehallgatni és megfejteni a nyugati államok ügynökségének, diplomáciai testületeinek rádióon sugárzott rejtjeles közleményeit. Ezzel az új osztály az Országos Rejtjelközpont feladatait is átvette.⁶²

A restauráció és a megtorlás korszakának lezárását az állambiztonsági szerveknél a Kádár-korszak alatti legjelentősebb szervezeti átalakítása egyértelműen jelezte. Hosszú előkészítések után Tömpe András, a KB adminisztratív Osztálya vezetője a Politikai

60 A belügyminiszter 6. számú parancsa a BM II/16. (Rádióelhárító) Osztály átszervezéséről. 1959. március 17. ÁBTL 4.2 II. sorozat 7. d.

61 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/16. (Rádióelhárító) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 346–347.

62 A belügyminiszter 0020. számú parancsa a BM II/12. és a BM II/16. Osztályok összevonása tárgyában. 1962. július 9. MNL OL XIX-B-1-az 50. d., valamint A belügyminiszter 004. számú utasítása a 0020/1960 BM paranccsal összevont II/12. és II/16. Osztály feladatairól. 1962. július 10. MNL OL XIX-B-1-az 50. d. Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013a): A BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont). In: Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 295–313.

Bizottság 1962. június 26-i ülésére nyújtotta be előterjesztését, amely a BM II. Főosztálya helyett Politikai nyomozó főcsoportfőnökség létrehozását javasolta főcsoportfőnök, illetve főcsoportfőnök-helyettes vezetésével.⁶³

63 Javaslát az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. június 26-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/269. ó. e.

A Tömpe-féle előterjesztésben szereplő szervezeti és személyi változtatások összefüggésben voltak a törvénysértések ügyében kiküldött bizottság munkájával is.⁶⁴ Tömpe ugyanis ennek kapcsán kívánt megszabadulni a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekben szerepet vállalt Rajnai Sándortól, a II. Főosztály vezetőhelyettesétől, és két osztályvezetőtől (Vértes Jánostól és Jámbor Józseftől) is. A PB a javaslatoknak zöld utat adott, ám a határozat leszögezte, hogy elbocsátásukra „elvi okból”, annak ellenére kerül sor, hogy „mind az ellenforradalom elleni harcban, mind azt követően pártszerűen helyt álltak”.⁶⁵ A KB 1962. augusztus 14-i határozata a Belügyminisztériumban szolgáló egykori rákosista, szektás, szélsőbalos káderek eltávolítását célozta.⁶⁶ Ilyen szélsőbalos csoportosulás lehetett a Hazai Jenő, a hírszerzés, Hol-

64 Összefoglalók koncepciók ügyekben. ÁBTL 2.1. 233. d. IX/2. 1962 februárjára a Belügyminisztériumban elkészült egy összefoglaló jelentés a koncepciók ügyekről. E dokumentum vizsgálta a koncepciók perek kialakulásának előzményeit, a párt akkori vezetőinek szerepét is. A kimutatás szerint a törvénysértő perekben való részvétel miatt mindössze 15 főt ítélték el (ezek közé sorolták az ÁVH egyik vezetőjét, Szücs Ernőt is, akit 1950-ben saját verőlegényei ütlegettek halálra, valamint Pál Ákost is, aki 1951-ben öngyilkosságot követett el). Az ÁVH vezetőjén, Péter Gáboron és Szücs Ernőn kívül a „kiemelkedő, aktív vezető szerepet” játszó ávosok között szerepelt Décsi Gyula, Janikovszky Béla, Károlyi Márton, Faludi Ervin, Farkas Vladimír neve. A jelentés elkészültének időpontjáig már valamennyien „letöltötték” 1957-ben kapott büntetésüket, s közülük Faludi Ervin már újra a Belügyminisztériumban dolgozott. A kimutatás szerint rajta kívül még kb. húsz egykori ávost foglalkoztatott az idő tájt a Belügyminisztérium. Bővebben: Baráth Magdolna (2012): Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. Forrás: http://betekinto.hu/2012_3_barath (Letöltés ideje: 2019.12.19.)

65 Javaslat az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. MNL OL M-KS-288. f. 5/269. ó. e. Bővebben: Baráth Magdolna (2012): Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. Forrás: http://betekinto.hu/2012_3_barath (Letöltés ideje: 2019.12.19.)

66 A Központi Bizottság 1962. augusztus 14-i határozata a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértések lezárásáról. MNL OL M-KS 288. f. 4/50-55. ó. e. Közli: Vass Henrik – Ságvári Ágnes (s. a. r.) (1973): A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai, 1956–1962. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 573–577.

lós Ervin a belsőreakció-elhárítás és Tatai József, a BM Útlevel Osztályának vezetője alkotta kör is. A Tömpe András által jegyzett előterjesztés „a párt politikájának nem alkotó módon való alkalmazása miatt” Hazai és Hollós leváltását javasolta. Kérdés persze, hogy egyáltalán beszélhetünk-e szervezett csoportról, mert lehet, hogy csak a kádári politikai vezetés keresett ürügyet, hogy eltávolíthassa a rendszert balról támadó, az egyre megengedőbb politikai irányvonallal elégedetlen, rákosista vezetőket. A BM-ből való eltávolításuk remek lehetőség lehetett Kádárnak, hogy érzékeltesse a belügyi állománnyal a pártvezetés álláspontját bizonyos kérdésekben. A balos állambiztonsági vezetőkkel leszámolni akaró kádári vezetés félt az állambiztonsági szerveknél esetlegesen köréjük szerveződő szektás, a rendszert balról támadó szervezkedés kialakulásától, így 1962 júniusában – még az augusztusi KB-határozat megjelenése előtt – az 1957-ben pártkádérként az állambiztonsághoz helyezett két „sztálinistának tartott” vezetőt leváltották.⁶⁷ Az augusztusi KB-határozatra hivatkozva végül mintegy 70 volt államvédelmis múlttal rendelkező beosztottat távolítottak el a BM állományából. Az ún. elbocsátott légió tagjainak többsége csupán egyszerű beosztott volt, a valódi felelősök számonkérése ekkor (is) elmaradt.⁶⁸

A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség szervezeti változásai (1962–1990)

A fenti Tömpe-féle javaslat a központi szervek esetében a főosztályhoz tartozó osztályok összevonásával csoportfőnökök ve-

67 Bővebben: Huszár Tibor (2001): Kádár János politikai életrajza, 1957–1989. 2. kötet. Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 94–96., valamint Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián (2008): Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina, 33.

68 A korabeli közvélemény számára az „elbocsátott légió” történetét Moldova György – 1969-ben azonos címmel a Magvető Kiadónál megjelent – könyve ismertette meg, illetve terjesztette el. A könyv keletkezéséről lásd: Papp István (2015): Szemek a láncban. Játshmák a magyar állambiztonság történetében. Budapest, Jaffa Kiadó, 239–272.

zetése alatt öt csoportfőnökség (Hírszerző, Kémelhárító, Belső elhárító, Katonai elhárító, Technikai) megalakítását indítványozta. Emellett a II. Főosztály osztályai közül továbbra is önálló osztályként javasolta meghagyni a Vizsgálati, az Útlevél, az Operatív Nyilvántartó, a Személyzeti, a Felügyeleti, valamint a Tájékoztató és Értékelő osztályokat. Javaslat a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokkal, az ellenség elleni harc egyre „bonyolultabbá válásával”, specializáltabb, ütőképesebb egységek létrehozásával, valamint azzal indokolta az átszervezés szükségességét, hogy az ellenséges hírszerzőszervek megismerték a politikai rendőrség szervezeti felépítését. A javaslat értelmében a BM II. Főosztály helyett BM Politikai Nyomozó Főcsoportfőnökséget kellett létrehozni, élén a főcsoportfőnökkel és a főcsoportfőnök helyettesével. A BM II. Főosztályhoz tartozó osztályok összevonásával öt csoportfőnökséget kívántak szervezni, élükön a csoportfőnökökkel.

Ezek az alábbiak lettek:

- I. Hírszerző Csoportfőnökség
- II. Kémelhárító Csoportfőnökség
- III. Belső Elhárító Csoportfőnökség
- IV. Katonai Elhárító Csoportfőnökség
- V. Technikai Csoportfőnökség

Önálló osztályként működne tovább a javaslat szerint:

- 1. Vizsgálati Osztály
- 2. Útlevél Osztály
- 3. Operatív Nyilvántartó Osztály
- 4. Személyzeti Osztály
- 5. Felügyeleti Osztály
- 6. Tájékoztató és Értékelő Osztály

Az előterjesztés állambiztonsági főcsoportfőnöknek, miniszterhelyettesnek Galambos Józsefet, a főcsoportfőnök helyettesének Németi Józsefet, az I. csoportfőnök vezetőjének Komornik Vilmost, a II. csoportfőnök élére Karasz Lajost, a III. csoportfőnök csoportfőnökének Rácz Sándort, a IV. csoportfőnöknek Kucsera Lászlót, az V. csoportfőnök vezetőjének Kovács Károlyt, a belső reakció osztály osztályvezetőjének Eperjesi Lászlót, a szabotázs elhárítással foglalkozó osztály élére Szabó Károlyt javasolta. A

fenti tervezet alapjaiban, lényegi vonásait tekintve megfelel a később létrejött új állambiztonsági szervezet struktúrájának.⁶⁹

Az átszervezés egyik legfőbb célja volt, hogy a múltból örökölt „totális elhárítás” szervezeti felosztásának átalakításával, a korábban kevesebb figyelmet kapó hírszerzés és kémelhárítás súlyának megnövelésével a megváltozott bel- és külpolitikai kihívásokhoz jobban alkalmazkodni tudó állambiztonsági szervezet jöjjön létre. Magyarország a 60-as évek elejére, közepére a mérséklet nyugati nyitás politikájával próbálkozott.⁷⁰ A kádári vezetés számára az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a gazdasági kapcsolatok élénkítéséhez, a külkereskedelem beindításához, valamint az 1956 utáni megtorlások után nyugaton rögzült magyarországi kép javításához elengedhetetlen volt a hivatalos és a magánjellegű (turista) kiutazásokra vonatkozó szabályok enyhítése. A magyarországi pártvezetés a megtorlásokat követő nemzetközi elszigeteltségből minél előbb megpróbált „kitörni”, de nem csak az államközi, diplomáciai kapcsolatokat, hanem a nemzetközi érintkezések egyéb, alsóbb szintjeit is normalizálni kívánta. Így a Magyarország elleni „hidegháborús propaganda” hatásának csökkentése érdekében a politikai vezetés nem ellenezte, hanem inkább támogatta a kapitalista (és szocialista) országokból érkező turistaforgalom növekedését, abban bízva, hogy többségük pozitív tapasztalatokat szerezve tér vissza hazájába. Ennek a „nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére irányuló politikának” eredményeképpen 1960-ra a nyugati országok viszonylatában is megsokszorozódott a magyarországi hivatalos és magán (turista) beutazások száma,

69 Javaslat az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. D. n. Az előterjesztést, a személyi javaslatokkal együtt a PB 1962. június 26-i ülésén elfogadta. MNL OL M-KS 288. f. 5/269. ő. e. A PB fenti állásfoglalása alapján a belügyminiszter 0018 és a 0030. számú parancsa, valamint a 004. számú 1963-as belügyminiszter helyettesi utasítás alapján került sor a BM Politikai Nyomozó Főosztály helyén a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség megszervezésére. Ez utóbbit, a BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendjét a 004/1963. sz. belügyminiszter-helyettesi utasítással adták ki 1963. február 12-én. ÁBTL 4.2 10-24/1963.

70 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79–80.

megnőtt az idegenforgalom jelentősége. Ez viszont azt is jelentette, hogy – elsősorban – a kémelhárításnak jóval komolyabb kihívásoknak kellett megfelelnie, a megnövekedett nyugati, kapitalista kapcsolatok, beutazások ellenőrzése szükségessé tette a kémelhárítás szervezeti, személyi fejlesztését. Ugyanakkor ez a fajta utazási liberalizáció pedig óriási lehetőségeket is kínált a magyar hírszerzés számára, hiszen új intézményi, személyi kapcsolatok alakulhattak ki, és az így létrejött „legális csatornáknak” az átfogása komoly szervezeti változtatásokat igényelt.⁷¹

Az 1962-ben elkezdődő és 1964-re véglegesített átszervezés eredményeképpen az állambiztonsági szerveket vezetési és irányítás szempontból az egész korszak alatt a miniszter III-as helyettese, mint főcsoportfőnök irányította.⁷² (A későbbiekben az állambiztonság szervezeti felépítését legrészletesebben az 1972-es ügyrend szabályozta,⁷³ amelyet ugyan 1979-ben módosítottak, de ez utóbbi lényegét tekintve nem változtatott a struktúrán és az alapvető feladatokon.⁷⁴) A főcsoportfőnökségen túl az egyes csoportfőnökségeknek, önálló osztályoknak és a területi állambiztonsági szerveknek is voltak ügyrendjei, a szervezeti átalakításokra vonatkozó belső szabályzatai. Ezek alapján felállítható egy olyan sematikus vázlat, amely a főbb átszervezések jelölése mellett hűen tükrözi a 60-as évek közepétől gyakorlatilag a rendszer bukásáig működő állambiztonság strukturális vázát és feladatkörét.

Az 1963 februárjában a III. Főcsoportfőnökségre vonatkozóan kiadott ügyrend szerint a főcsoportfőnökség közvetlenül a miniszterhez tartozott, amelyet a főcsoportfőnök (miniszterhelyettes), távollétében pedig a főcsoportfőnök-helyettes irányított. A III.

71 Krahulcsán Zsolt (2010): A be- és kiutazások állambiztonsági- és pártellenőrzése, 1956–1964. Forrás: http://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_1_krahulcsan.pdf (Letöltés ideje: 2020.01.05.)

72 Bővebben: Forró János (2001): A Kádár-rendszer korszaka, 1956. november 1-jétől 1989-ig. (A rendőr-minisztérium). Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből, 1956–1989. Budapest, BM Kiadó, 35–36.

73 A BM III. Főcsoportfőnökség és szerveinek ügyrendje, 1972. március 15. ÁBTL 4.2. 45/52-32/1972.

74 A belügyminiszter 26/1979. számú parancsa. 1979. november 12. ÁBTL 4.2. 10-22/26/1979.

Főcsoportfőnökség öt csoportfőnökségre és hat önálló osztályra tagozódott. A főcsoportfőnök és helyettese a csoportfőnökség szerveit a csoportfőnökökön keresztül, míg az önálló osztályokat közvetlenül irányította. A főcsoportfőnökség megyei szervei a megyei rendőrfőkapitányságok politikai osztályai voltak.⁷⁵

A **III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség** feladata volt az „imperialista” államok és a magyar állammal szemben álló kormányok külpolitikai terveiről, a főbb „kapitalista” országok gazdasági helyzetéről, a „szocialista tábor” ellen irányuló politikai és gazdasági intézkedéseikről információk beszerzése, az ellenséges hírszerző szervek felderítése, a magyar emigráció lojális táborának segítése, a reakciós emigráns szervezetek gyengítése és így tovább.⁷⁶ Az osztálystruktúra 1972-től a következőképpen nézett ki:

III/I-1. osztály: hírszerzés az USA és nemzetközi szervezetek ellen

III/I-2. osztály: külföldi elhárítás

III/I-3. osztály: hírszerzés az NSZK ellen

III/I-4. osztály: hírszerzés a Vatikán, Izrael, az egyházi emigráció ellen

III/I-5. osztály: tudományos-műszaki hírszerzés

III/I-6. osztály: tájékoztatás, értékelés, elemzés

III/I-7. osztály: hírszerzés és bomlasztás az emigráns szervezetekben

III/I-8. osztály: illegális rezidentúrák és hírszerzők foglalkoztatása

III/I-9. osztály: dokumentációk és okmányok készítése

III/I-10. osztály: személyi ügyek, kiképzés, módszertan

III/I-11. osztály: hírszerzés harmadik országokban és hazai bázison

III/I-12. osztály: összeköttetési, nyilvántartási, pénzügyi, stb. feladatok

III/I-13. osztály: rejtjelfejtés, rejtjelezés, Országos Rejtjelközpont

⁷⁵ BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12.

⁷⁶ Uo.

III/I-X önálló osztály: operatív összeköttetés szervezése

III/I-Y önálló osztály: külképviseletek, hírszerző rezidentúrák biztonságtechnikai védelme⁷⁷

A **III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség** feladata volt, hogy felderítse és leleplezze a NATO országok hazánkban működő követéségei és külképviseleti szervei fedése alatt működő hírszerző szervek és rezidentúrákat és ügynökeiket. A III/I. csoportfőnökséggel közösen az ellenséges hírszerző rezidentúrákba beépüléseket szervezett, és a „legális behatolási csatornák” ellenőrzésével meg kellett akadályoznia, hogy az „imperialista” hírszerzőszervek és ügynökeik a legális be- és kiutazási lehetőségeket felhasználva a magyarországi itt tartózkodásukat kém, diverzáns tevékenységek megszervezésére használhassák fel.⁷⁸ A kémelhárítás osztálystruktúrája 1972-től a következőképpen alakult:

III/II-1. osztály: elhárítás az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerzésével szemben

III/II-2. osztály: elhárítás az NSZK és Ausztria hírszerzésével szemben

III/II-3. osztály: elhárítás a többi európai NATO-ország és semleges államok hírszerzésével szemben

III/II-4. osztály: elhárítás a közel- és távol-keleti országok hírszerzésével szemben, magyarországi ösztöndíjasok között

III/II-5. osztály: határon túli operatív intézkedések

III/II-6. osztály: hadiipar, közlekedés, hírközlés, hatóságok és minisztériumok preventív védelme

III/II-7. osztály: elhárítás a nemzetközi együttműködés területeken

III/II-8. osztály: elhárítás az idegenforgalom területén és az amnesztiával hazatértek között

III/II-9. osztály: elemzés, értékelés, tájékoztatás

77 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79-80.

78 BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963.

III/II-10. osztály: nemzetközi együttműködés, elhárítás harmadik országban

III/II-11. osztály: hírösszeköttetés, operatív nyilvántartás, ellátmány⁷⁹

A **III/III. (Belső Reakció és Szabotázselhárító) Csoportfőnökség** a klasszikus értelemben vett „hazai ellenség” elleni elhárítás szerve volt és már a korábban is végzett állambiztonsági feladatokat látta el. A III/III. Csoportfőnökség elsődleges feladata a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági viszonyainak megdöntésére készülő ún. belső ellenséges elemek tevékenységének felderítése, megszakítása, esetleges külföldi kapcsolatainak megállapítása és felgöngyölítése volt. Tulajdonképpen a III/III-as Csoportfőnökség feladatkörén mutatkozott meg leginkább az egész Kádár-kori állambiztonsági doktrína újdonsága, az hogy előtérbe került a politikai jellegű bűncselekmények elkövetésének megelőzése, az ellenséges erők bomlasztása, elszigetelése és a „megtévedt elemek” leválasztása. A Rákosi-korszak államvédelme nem a megelőzésre, a – legtöbbször persze el sem követett – bűncselekmények elkövetésének megakadályozására, hanem a (vélt) tettek megbüntetésére koncentrált. Kádár az 1963 folyamán meghirdetett amnesztiával párhuzamosan nem kívánta a bosszú, a terror, a totális elhárítás rendszerét fenntartani, állambiztonsági koncepciója a társadalom belenyugvásának, beletörődésének elősegítésére, az esetleges elégedetlenkedők meggyőzésére, a politikai jellegű ellenállás kialakulásának megelőzésére koncentrált. A belső reakció és szabotázselhárítás osztálystruktúrája 1972-ben az alábbiak szerint nézett ki:

III/III-1. osztály: elhárítás az egyházakban, szektákban, volt szervezetek között, emigráns szervezetekben (a III/I. Csoportfőnökséggel együtt)

III/III-2. osztály: elhárítás az ifjúság körében (egyetemek, főiskolák, ifjúsági klubok, galerik, stb.)

79 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79–80.

III/III-3. osztály: a társadalomra veszélyesnek tekintett személyek tevékenységét ellenőrző osztály, az „F” (Figyelő) dossziés személyek, volt politikai foglyok, röpcédulázók, falfirkálók, stb. ellenőrzése, nyilvántartása, elhárítása

III/III-4. osztály: kulturális terület védelme

III/III-A önálló alosztály: a párt és a kormány vezetőinek operatív védelme

III/III-B önálló alosztály: elemzés, értékelés, tájékoztatás⁸⁰

A **III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség** feladat volt megszervezni az elhárító munkát a Honvédelmi Minisztérium, a Határőrség és Belső Karhatalom szerveinél, csapatainál, objektumainál. További fő tevékenysége a Magyar Népköztársaság fegyveres erejének védelme a „belső ellenforradalmi erők” és az „imperalista” beavatkozási kísérletek ellen. Felderítette és feldolgozta a fegyveres testületekben „rejtőzködő” ellenséges elemek szervezkedéseit, megszervezte a hazaárulók, szökevények elfogását, valamint részt vett a hadgyakorlatok, katonai tevékenységek biztosításában is. Az osztálystruktúra felépítése 1972-től az alábbiak szerint alakult:

III/IV-1. osztály: elhárítás a Magyar Néphadsereg (MN) Vezérkara központi szervei és alárendelt alakulatai, valamint a minisztériumok katonai vonatkozású területein

III/IV-2. osztály: elhárítás a Honvédelmi Minisztérium központi szerveinek, fegyvernemi főnökségeinek és az ezeknek alárendelt intézmények és csapatok területein

III/IV-3. osztály: elhárítás az 5. Hadsereg területén

III/IV-4. osztály: elhárítás a légvédelem területén

III/IV-5. osztály: elhárítás a 3. Hadtest területén

III/IV-6. osztály: elhárítás a hátországi parancsnokságok területén

III/IV-7. osztály: elhárítás a Határőrség területén

Értékelő, elemző, adatfeldolgozó és propagandaosztály: operatív nyilvántartás, értékelés, tervezés

80 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 85.

Önálló koordinációs alosztály: szökött katonák és polgári alkalmazottak körözése, központi ellenőrzések tervezése és végrehajtása

Önálló hadszíntérelőkészítő alosztály: hírszerzés a Magyar Néphadsereg várható alkalmazási területein (Olaszország, Ausztria)

Önálló szervezési, mozgósítási és híradó alosztály: a katonai elhárítás felkészítése harckészültség esetére.⁸¹

A III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség technikai eszközökkel segítette az állambiztonsági szervek munkáját. A rádióelhárító, rádiólehallgató szolgálatot megszervezte és végezte a rejtjelfejtési feladatokat, ellátta az Országos Rejtjel Központ funkcióját is. Az operatív osztályok igényei alapján külső figyelmet és a postai küldemények ellenőrzését végezte, valamint környezettanulmányokat készített. A III/V. Csoportfőnökség 1972-től az alábbi osztálybeosztásban működött:

III/V-1. osztály: lehallgató eszközök beépítése, kiemelése, üzemelése, zártechnikai munkálatok, fényképészet, fotótechnika

III/V-2. osztály: vegyészet, nyomdatechnika, okmánykészítés

III/V-3. osztály: operatív-technikai eszközök karbantartása és üzemeltetése

Önálló értékelő, elemző, ellenőrző alosztály: a csoportfőnökség munkájának tervezése, ellenőrzése

Önálló írásszakértői csoport: írásszakértői vizsgálatok végrehajtása, igazságügyi szakértői vélemények készítése

Gazdasági alosztály: a csoportfőnökség pénzügyi, költségvetési kérdéseinek intézése⁸²

A III. Főcsoportfőnökség az 1963-as ügyrend szerint hat önálló osztállyal kezdte meg működését. A III/1. (Vizsgálati) Osztály országos hatáskörrel folytatott vizsgálatokat az államellenes, béke- és emberiség ellenes, valamint a társadalmi tulajdon elleni,

81 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 85.

82 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 86.

illetve a katonai büntettekben. A börtönökben fogva tartott politikai elítéltek közötti elhárítást, valamint a vizsgálati munka egységesítését, összehangolását végezte a megyei politikai osztályokkal közösen. A III/2. (Operatív Nyilvántartó) Osztály azokat a személyeket tartotta nyilván, akiket a főcsoportfőnökség szervei államellenes tevékenység miatt köröztek, ellenőrzés alatt tartottak, valamint őrizte a beszervezett ügynökséget, azok kapcsolatait és a K- és T-lakások tulajdonos adatait, anyagait és a főcsoportfőnökség fontos és bizalmas ügyiratait. a III/3. (Útlevel) Osztály feladata volt a magyar állampolgárok hivatalos és magánjellegű útlevelkérelmeinek, valamint az útiokmányok kiadása, a kivándorlási kérelmek elbírálása, engedélyezése. A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok útlevelügyeit intézte és véleményezte a visszahonosítási kérelmeket és döntött a véglegesen hazatelepülni szándékozó magyar állampolgár ügyében is. A III/4. (Tájékoztató, Értékelő-, Nemzetközi Kapcsolatok) Osztálya a párt, a kormány és a BM vezetői részére rendszeres időközönként a külső és belső ellenség tevékenységéről készített összefoglalókat, tájékoztatókat. Elemezte, értékelte az ellenséges tevékenységek irányát, módszerét, taktikáját. Összegyűjtötte, értékelte és továbbította a „baráti szocialista országok” állambiztonsági szerveitől érkező, illetve azokat érdeklő információkat. Az együttműködések, megállapodások előkészítésében is részt vett. A III/5. (Felügyeleti) Osztály segítette a parancsok, utasítások végrehajtásának megszervezését, és végezte a megyei politikai osztályok ellenőrzését is, de a központi szervek beszámoltatását is előkészítette, kontrollálta. A III/6. (Személyzeti) Osztálya párt által előírt káderpolitika megvalósításában vett részt, a hatásköri lista alapján előterjesztette a kinevezéseket, a vezetői megbízásokat, leváltásokat, elbocsátásokat, áthelyezéseket, soros és rendkívüli előléptetéseket, kitüntetések, dicsérteket és így tovább.⁸³ Az 1972-es átszervezés után az önálló osztályok – alosztályi felsorolásban – rendszere az alábbiak szerint módosult:

83 BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963.

III/1. Vizsgálati Osztály

III/1-A alosztály: vizsgálatok lefolytatása kémelhárítási ügyekben

III/1-B alosztály: vizsgálatok lefolytatása belső reakció elhárítási ügyekben

III/1-C alosztály: vizsgálatok lefolytatása katonai ügyekben

III/1-D alosztály: értékelés, elemzés, nyilvántartás

III/1-E alosztály: jogi véleményadás, állásfoglalás

III/1-F alosztály: börtönelhárítás, fogdaügynöki hálózat működtetése

III/1-G alosztály: őrszolgálat

Anyagi, pénzügyi csoport: a fogva tartottak értékeinek és a bűnjeleknek a kezelése

III/2. Operatív Figyelő és Környezettanulmányozó Osztály

III/2-A alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban az USA elhárítási vonalán

III/2-B alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban az NSZK elhárítási vonalán

III/2-C alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban a belső reakció elhárításának vonalán

III/2-D alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése a NATO-tagállamok és más „kapitalista államok” diplomatái között

III/2-E alosztály: konspirált környezettanulmányok készítése

III/2-F alosztály: külképviseletek épületeinek védelme, illetve operatív figyelése

III/2-G alosztály: a figyelést és környezettanulmányozást elősegítő technikai és álcázó eszközök biztosítása

III/2-H alosztály: elemzés, értékelés, nyilvántartás

III/2. Gépjárműcsoport és garázs: a figyeléshez használt gépkocsik szerelése, álcázása

III/2. Gazdasági csoport: pénzügyi, költségvetési kérdések.

III/3. „K” Ellenőrzési Osztály

III/3-A alosztály: postai küldemények ellenőrzése, az ellenséges anyagok terjesztőinek felkutatása

III/3-B alosztály: disszidens táborokba irányuló, illetve onnan érkező postaforgalom ellenőrzése

III/3-C alosztály: postai küldemények bontása, visszazárása, fotózás, technikai feladatok, kémiai és fizikai vizsgálatok

III/3-D alosztály: a szoroson figyeltetett személyek küldeményeinek ellenőrzése, másolása, a „kapitalista” országok Budapesten működő képviselői postaforgalmának ellenőrzése

III/3-E alosztály: elemzés, értékelés, koordinálás

III/3-F alosztály: az ellenőrzött személyek és szervezetek küldeményeinek ellenőrzése és kiemelése a postai intézményekben.

III/4. „X” Ellenőrzési Osztály

III/4-A alosztály: tájékoztatás, továbbképzés, instruktori feladatok a megyei szervek 3/a és 3/e. rendszabályai felett

III/4-B alosztály: idegen nyelvű, telefon- vagy lakás lehallgatás során szerzett anyagok feldolgozása, fordítása

III/4-C alosztály: a telefon- vagy szoba lehallgatás során keletkezett magyar nyelvű anyagok feldolgozása

III/4-D alosztály: magyar nyelvű anyagok feldolgozása

III/4-E önálló csoport: a feldolgozó osztályok kérése alapján telefon- és lakáslehallgatási vonalak figyelése, rögzítése.

III/5. Rádióelhárítási Osztály

III/5-A alosztály: ellenséges hírszerző szervek rádióközpontjának és rádiós ügynökeinek felderítése

III/5-B alosztály: értékelés, iránymérés, nyilvántartás

III/5-C alosztály: a Magyarországra behatolt rádiós ügynökök és rádióállomások elhárítása

III/5-D alosztály: a „kapitalista” országok rejtjeles rádió- és telexforgalmának lehallgatása

III/5-E alosztály: a rádió lehallgatás technikai eszközeinek biztosítása

A **III/6. Személyzeti Osztályt** két - sorszám nélküli - szervezeti egység alkotta: a Személyzeti alosztály, amely a személyzeti kérdéseket, míg a Kutató csoport, amely az állambiztonsági szervek személyi állományának utánpótlását intézte.⁸⁴

84 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 87-88.

A BM III. főcsoportfőnökség szervezetének újabb módosítására 1979-ben került sor, ez azonban csupán az önálló osztályoknál jelentett némi módosulást. A III/4. „X” Ellenőrzési Osztály elnevezése Operatív-Technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó Osztályra változott, de az osztály feladatköre, funkciói nem változtak. Az Országos Rejtjelközpont (korábban: III/I-13. Osztály) önállósult (BM III/7. Osztály) és önálló lett az Operatív Rövidhullámú Rádiószolgálati Osztály (BM III/6. Osztály) is.⁸⁵

Közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1989-ben a központhoz öt csoportfőnökség, öt önálló osztály, valamint egy titkárság és egy személyzeti osztály tartozott, az elhárítás területi szervei a budapesti és a 19 megyei rendőr-főkapitányságon tevékenykedtek. A szervezet egyszemélyi felelős vezetője továbbiakban is a III. Főcsoportfőnök, a belügyminiszter állambiztonsági helyettese volt.⁸⁶

A BM III/I. Csoportfőnökség 12 osztályt és négy önálló alosztályt (utóbbiak közül a III/I-D alosztályt 1989 folyamán állították fel) foglalt magában. Ezek között osztották meg a külpolitikai, gazdasági, műszaki-tudományos információk megszerzésének feladatát, a nyugati titkosszolgálatokkal szembeni felderítést, valamint a magyar emigráció soraiban folytatott hírszerzést és a tőkés országokban működő magyar külképviseletek, kolóniák védelmét. A kémelhárítást országosan koordináló BM III/II. Csoportfőnökség 1989-ben 13 osztállyal és egy önálló alosztállyal rendelkezett. Az itt dolgozó állomány feladata volt a nyugati kémek felderítése, leleplezése, félrevezetése az országhatárokon belül és ún. „támadólagos” módon külföldön. Munkájuk a kiemelt népgazda-

85 A belügyminiszter 26. sz. parancsa a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség ügyrendjének kiadásáról és a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség ügyrendje. 1979. november 12. ÁBTL 4.2. II. sorozat 10-22/26/1979. Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 88.

86 A rendszerváltás közvetlenül megelőző időszak magyar állambiztonsági szerveinek utolsó szervezeti felosztásáról, valamint működésének körülményeiről részletesen tájékoztat Müller Rolf és Takács Tibor alábbi dokumentumkötete, kutatásuk eredményeire az alábbiakban nagy mértékben támaszkodtam.

sági ágazatokon túl kiterjedt a közlekedésre, az idegenforgalomra, a katonai objektumok környezetének és az államtitkoknak a védelmére. A hazai ellenzék megfigyelését, ellenőrzését a BM III/III. Csoportfőnökség hét osztályának és egy önálló alosztálynak kellett ellátnia, országosan összefognia. Az egyházak, az ifjúság és a kultúra, mint elhárítási területek, kiemelt figyelmet kaptak, csakúgy, mint az ellenzék hangadó személyei, mértékadó csoportjai. A csoportfőnökség feladatai közé tartozott még, a BM Kormányórsággal szoros együttműködésben, a magyar és külföldi párt- és állami vezetők operatív biztosítása is. Hét osztály dolgozott a BM III/IV. Csoportfőnökségen. A katonai elhárításnak a Magyar Néphadsereg (MN) szárazföldi erőinél, repülő csapatainál, légvédelménél, a BM Határórségnél és a Honvédelmi Minisztérium (HM) intézményeinél kellett leleplezni a külföldi hírszerző szervek megbízásából tevékenykedőket, és megakadályozni az állomány soraiban az „ellenséges” nézetek terjedését. Az operatív technikákkal kapcsolatos teendőket a BM III/V. Csoportfőnökség hat osztálya és két önálló alosztálya végezte. A szervezet felelt a telefon- és a lakáslehallgató készülékek telepítéséért, működtetéséért, a vegyi és fotótechnikai munkák elvégzéséért, fedőokmányok elkészítéséért, üzemeltette a párt- és a kormánysszervek titkosított hír-összeköttetési rendszerét. A csoportfőnökséghez tartozott minden technikai fejlesztéssel összefüggő kutatási, gyártási tevékenység.

A III. Főcsoportfőnökségen belül most már nem hat, hanem csak öt önálló szervezeti egység működött. A BM III/1. (Vizsgálati) Osztály folytatta le a nyomozásokat az állambiztonsági ügyekben, amelybe beletartozott a fogvatartottak közötti operatív felderítés is.⁸⁷ A magyar és külföldi állampolgárok megfigyelését és a titkos környezettanulmányok készítését a BM III/2. (Operatív Figyelő és

87 A BM III/1. Osztályát az ORFK I-3. Osztályával vonták össze, így jött létre az ORFK önálló Vizsgálati Osztálya. A belügyminiszter 19/1989. sz. parancsa a BM ORFK szervezetének módosításáról, 1989. november 1. ÁBTL 4.2 10-22/19/1989. Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolóí. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 11-12.

Környezettanulmányozó) Osztály látta el, amely emellett közreműködött fontosabb katonai csapatmozgások operatív védelmében, a budapesti (kapitalista) külképviseletek ellenőrzésében. A BM III/3. (K-ellenőrző) Osztály feladata volt a postaforgalom ellenőrzése, az ellenségesnek minősített küldemények kiemelése. Az arra jogosult vezetők az állambiztonsági és bűnüldözési szempontból fontos objektumok, személyek csoportok, kapcsolataik titkos megfigyelését, lehallgatását a BM III/4. (Operatív-technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó) Osztálytól kérhették. Az osztály a megszerzett adatokat értékelés és feldolgozás után megküldte a kérelmezőnek, illetve egy országos nyilvántartásban tárolta. Az ellenséges hírszerzés rádiós ügynökeinek felderítése a BM III/5. (Rádió Elhárítási) Osztályhoz tartozott. Itt nemcsak az ügynökgyanús rádióközpontokat, de az iskolai kiképző, kísérleti és egyéb, ismeretlen adásokat is figyelték, valamint lehallgatták a nyugati külképviseletek hírközleményeit. A rövid hullámú sáv tartomány ellenőrzése során együttműködtek más szocialista társ-szervekkel is.⁸⁸

A Budapesti Rendőr-főkapitányságon és az egyes megyékben működő állambiztonsági részlegek belső felépítése alapján véve megfelelt a központi szervezeti rendszernek, hiszen a fővárosi és vidéki elhárítók a főcsoportfőnökség szakmai irányításával, azaz a Belügyminisztérium „*irányító, segítő és ellenőrző munkája mellett*” tevékenykedtek. Emellett jogosultak voltak a hatáskörükbe utalt kérdésekben önállóan intézkedni, vagyis előzetes ellenőrzést és bizalmas nyomozást, illetve büntetőeljárást lefolytatni. Természetesen ezekről folyamatosan tájékoztatniuk kellett az illetékes központi szerv vezetőjét. Az egyes területi elhárító szolgálatok élén a főkapitány állambiztonsági helyettese állt, hozzá tartozott egy állambiztonsági törzs, ahová általában be volt osztva egy értékelő-tájékoztató tiszt (mint kiemelt főelőadó), egy operatív nyilvántartásért felelős előadó, illetve egy titkárnő és egy gépíró. A

88 Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolóí. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 11-12.

BRFK-n önálló III/A (Értékelő, Tájékoztató és Nyilvántartó) alosztály működött.

A rendőr-főkapitányságok állambiztonsági tevékenységének két súlyponti területe volt: a kémelhárítás és a belsőreakció-elhárítás, s ezt a szervezeti felépítés is tükrözte: mindenhol egy-egy osztály lett beállítva az ilyen típusú feladatok ellátására. A III/II. osztályok kémkedési ügyekben bizalmas nyomozást csak a csoportfőnök jóváhagyásával és az illetékes központi osztályokkal történt egyeztetés alapján és irányításuk mellett folytathattak. Kötelesek voltak ellenőrizni a megye területén élő olyan külföldieket, akikről feltételezték, hogy kémtevékenységet folytathatnak és a lakosság olyan csoportjait, akik a kémszervezetek potenciális bázisaként jöhettek szóba. Biztosítaniuk kellett a hadiipari objektumokat, vasúti közlekedést, a postát, a titkos objektumok (magyar és szovjet katonai egységek, kormányobjektumok) környezetét, továbbá az államtitok-védelmet. Megfigyelték az amnesztiával hazatért ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatókat, a Központi Kémelhárítási Adattárban (KKA) szereplő beutazókat.

A feladatokat általában egy A és egy B alosztály között osztották meg, ám voltak területi eltérések: Győr-Sopronban C alosztály is működött,⁸⁹ Tolna megyében pedig külön alosztály végezte, Pakson, az atomerőmű védelmében a kémelhárító munkát.⁹⁰ A megyeieknél jóval tagoltabb volt a főváros kémelhárításának szervezete: a BRFK III/II-1. Osztály az ún. népgazdaság-védelmi feladatokat látta el, és A, illetve B alosztályra tagolódott, míg a III/II-2. (Idegenforgalmi) Osztályhoz három (A, B, C) alosztály tartozott, amelyek a budapesti utazási irodák, szállodák mellett a katonai objektumokkal, a disszidáló és a hazatérő budapesti lakosokkal, illető-

89 A Győr-Sopron megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője az 1989. június 30-i állambiztonsági-helyettesi vezetői értekezletről. 1989. július 19. ÁBTL 1.11.1 45-47/7/89.

90 A Tolna megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője vezetői értekezletről, 1989. június 5., illetve uo. 45-56/2/89. A vezetői értekezletek 1989. évi munkaterve. 1989. február 8. ÁBTL 1.11.1 45-56/4/89.

leg a jugoszláv és a román titkosszolgálatokkal kapcsolatos felderítéssel foglalkoztak. 1988. január 1-je után a BRFK III/II-2-A alosztályon terrorelhárítási vonal is működött.⁹¹

A belsőreakció-elhárítás esetében a csoportfőnökség közvetlen irányítása alá tartozott az egyházi, a kulturális és ifjúsági elhárítás, továbbá az államellenes tevékenység megelőzésére irányuló munka. Saját hatáskörben feladatuk volt a galerik, a nyugati rádióadókkal levelezők, a külföldön munkát vállalók, az F-dossziés személyek, a „veszélyes” politikai elítéltek, a jobboldali pártok tagjainak, az ellenforradalmárok, a háborús bűncselekmények teteseinek szemmel tartása, illetve a röpcédulázók, a falfirkálók, a névtelen levélírók, a zászlótépők és az emlékműrongálók személyazonosságának felderítése.

Az 1989-es év változásai mind a III/II., mind a III/III. osztályokat az ún. vonalas munkaszervezés folyamatos feladására kényszerítették. Nemcsak a központban, de a megyékben is a szolgálatot több helyen átszervezték, szinte mindenhol egy-egy témakörre, célra orientált csoportokat alakítottak ki. Szolnok megyében összevonták a katonai és az idegenforgalmi vonalat,⁹² Borsod-Abaúj-Zemplénben a kémelhárításon belül létrehoztak egy felderítő és egy feldolgozó alosztályból álló részleget. Csongrádban egy (a román hírszerzéssel kapcsolatos) X-300-as és egy terrorelhárító csoportot állítottak fel, a belső elhárításon belül pedig két alosztályt alakítottak ki, egyet a nemzeti és egyet a polgári radikális alapon álló szélsőségesek ellenőrzésére. Szabolcs-Szatmár megyében is megszervezték egy, a román titkosszolgálatokkal kapcsolatos feladatok ellátására specializálódott 5 fős csoportot.

A területi állambiztonsági munka harmadik legjelentősebb feladata a hírszerzés volt, azonban a III/I. Csoportfőnökségnek nem minden kapitányságon voltak területi szervei. 1989-ben önálló

91 A Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-2-A alosztályának jelentése az 1987. december 14-i főkapitányi értekezleten hozott döntés alapján, a terrorcselekmények elhárításával összefüggésben jelentkező feladatok végrehajtásáról. 1989. november. ÁBTL 1.11.1 45-60/18/88.

92 A Szolnok megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője az 1989. szeptember 22-i főkapitány-helyettesi vezetői értekezletről. 1989. szeptember 28. ÁBTL 1.11.1 45-55/12/89.

III/I. (Hírszerző) alosztályok a BRFK-n, Baranya, Borsod, Csongrád, Győr-Sopron, Pest, Vas és Veszprém megyékben bizonyosan működtek, ám ott is csak kis létszámmal, mivel a külföldre irányuló információszerző munka hangsúlyos részét a központ végezte.

A vizsgálati feladatokat néhol alosztályi, de egyre több megyében 1989-ben már csak csoport szinten végezték. Az állambiztonsági vizsgálati szerveket a rendőr-főkapitányságok (Bűnügyi) Vizsgálati Osztályai vették át.

Az operatív figyelés és környezettanulmányozás megszervezése vidéken egészen sajátos volt. A központi III/2. Osztálynak ugyanis csak egy megyei szerve volt: a Győr-Sopron megyében lévő III/2. alosztály, amely viszont nemcsak a saját területén, hanem Komárom, Veszprém, Vas és Zala megyékben is végrehajtott megfigyelési akciókat (az ottani főkapitányok és állambiztonsági helyettesek kérésére). A BM III/2. Osztály szakfelügyelete alá tartoztak még a Baranya, Borsod, Csongrád és Hajdú-Bihar megyei rendőr-kapitányságokon szolgálatot teljesítő, T-állományú környezettanulmányozó operatív tisztek.

A BM III/IV. Csoportfőnökségnek nem voltak területi szervei, mivel ők a honvédségi objektumokban foglalkoztatták az operatív állományukat, a laktanyákon és egyéb bázisokon kívüli katonai jellegű elhárítás pedig a helyi III/II. osztályok feladata volt. Nem képviseltette magát a rendőr-főkapitányságokon a BM III/5. Osztály sem.⁹³

A legutolsó, a vizsgált korszakba lezajlott szervezeti átalakulás az 1990. évi X. törvény nyomán következett be. A jogszabály az állambiztonsági feladatokat a BM helyett az újonnan felállítandó nemzetbiztonsági szolgálatokra ruházta át. Ezzel a BM III/III. Főcsoportfőnökség jogutód nélkül megszűnt, míg a többi (hírszerzés, kémelhárítás, katonai elhárítás, operatív technika) a későbbiekben létrehozott Információs Hivatal, Nemzetbiztonsági Hivatal,

93 Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 12-15.

Katonai Felderítő Hivatal, Katonai Biztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat vette át.⁹⁴ A III. Főcsoportfőnökség központi szervei 1989-ben:

BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

III/I-1. Osztály: amerikai vonal

III/I-2. Osztály: külső elhárítás

III/I-3. Osztály: nyugat-európai vonal

III/I-4. Osztály: operatív biztonságtechnika és összeköttetés

III/I-5. Osztály: műszaki-tudományos és gazdasági területek

III/I-6. Osztály: információfeldolgozás

III/I-7. Osztály: aktív intézkedések és emigráció

III/I-8. Osztály: illegális szolgálat kiképzése és irányítása

III/I-9. Osztály: illegális szolgálat dokumentációs feladatai

III/I-10. Osztály: személyzeti és kiképzési feladatok

III/I-11. Osztály: Kína és a harmadik világ vonala

III/I-12. Osztály: Országos Rejtjel Központ

III/I-A alosztály: anyagi, pénzügyi és technikai feladatok

III/I-B alosztály: hazai operatív bázissal kapcsolatos feladatok

III/I-C alosztály: igazgatási feladatok

III/I-D alosztály: (feladatköre nem ismert)⁹⁵

BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

III/II-1. Osztály: amerikai vonal

III/II-2. Osztály: nyugatnémet és osztrák vonal

III/II-3. Osztály: egyéb NATO-országok

III/II-4. Osztály: Közel- és Közép-Kelet, Ázsia

III/II-5. Osztály: határon túli támadólagos elhárítás

III/II-6. Osztály: ipari elhárítás

94 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 89.

95 A hírszerzéssel foglalkozó osztályok feladatainak meghatározásához lásd: Tóth Eszter (2011): A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlat, 1950-1989. Forrás: http://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_toth_e.pdf (Letöltés ideje: 2020.01.15.), valamint Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 7-15.

- III/II-7. Osztály: közlekedési elhárítás
- III/II-8. Osztály: közgazdasági, kereskedelmi, pénzügyi vonal
- III/II-9. Osztály: kutatás, körözés
- III/II-10. Osztály: terrorelhárítás és idegenforgalmi vonal
- III/II-11. Osztály: tájékoztatási és gazdasági feladatok
- III/II-12. Osztály: rezidentúrák, K-vonalak, újságírók
- III/II-13. Osztály: terrorelhárítás
- BM III/II-A alosztály: államtitok-védelem

BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/III-1. Osztály: egyházi reakció elhárítás
- III/III-2. Osztály: ifjúságvédelem
- III/III-3. Osztály: ellenséges személyek, rendkívüli események
- III/III-4. Osztály: ellenséges ellenzék fő erői
- III/III-5. Osztály: kulturális terület
- III/III-6. Osztály: ellenséges propaganda elhárítása
- III/III-7. Osztály: jelentőszolgálat, nyilvántartás
- III/III-A alosztály: kormány- és pártvezetők operatív védelme⁹⁶

BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/IV-1. Osztály: HM-szervek elhárítása
- III/IV-2. Osztály: törzsosztály
- III/IV-3. Osztály: MN szárazföldi csapatok elhárítása
- III/IV-4. Osztály: MN légvédelmi és repülő csapatok elhárítása
- III/IV-5. Osztály: titkárság
- III/IV-6. Osztály: MN háttországi szervek és intézetek elhárítása
- III/IV-7. Osztály: elhárítás a BM Határőrség területén

BM III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/V-1. Osztály: operatív technikai rendszabályok beépítése, karbantartása
- III/V-2. Osztály: vegyi- és fotótechnikai kutatás, nyomdatechnika

⁹⁶ Az egyes III/III. osztályok alosztályainak feladatköreiről: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 89.

III/V-3. Osztály: központi operatív technika javítása és üzemeltetése

III/V-4. Osztály: operatív technikai fejlesztés, gyártás

III/V-5. Osztály: nemzetközi titkosított kormány-összeköttetés

III/V-6. Osztály: pénzügyi, gazdasági, költségvetési, tervezési feladatok

III/V-A alosztály: értékelés, elemzés

III/V-B alosztály: gazdasági feladatok

II. A politikai rendőrség működése

Állambiztonsági eszközök és módszerek

Az egész korszakra jellemzően megállapíthatjuk, hogy az állambiztonsági eljárások alapvetően egymást követő három fázisban történtek. Ezek az alábbi szakaszok voltak: előzetes ellenőrzés, bizalmas nyomozás és végül az ügyek realizálása vagy megszüntetése. Az előzetes ellenőrzés célja az adatszerzés, adatpon-tosítás volt, amelyhez nyilvános és operatív nyilvántartásokat, különböző adattárakat (lakcímnnyilvántartó, KEOKH adattár, stb.) használhatták fel, illetve környezettanulmányokat készítettek. A második szakasz a bizalmas nyomozás, amikor a bizonyítékok beszerzése volt az elsődleges cél. Ekkor már használhattak operatív rendszabályokat, technikákat, fedett akciókat is. Ilyenek voltak a K-ellenőrzés (postai levélforgalom célzott szűrése), operatív akciók (pl. titkos házkutatás), telefon lehallgatás (3/a-rendszabály) és lakás lehallgatás (3/e „labda” rendszabály), a célszemélyek titkos vagy nyílt (agresszív) követése és mozgásuk rögzítése, dokumentálása, titkos („leplezett”) őrizetbe vétel, legenda (fedőtörténet) megalkotása, „csapdák”, kombinációk alkalmazása, operatív játszma lefolytatása (egyoldalú levelezés, fordított levelezés, „elaltatás”, perspektivikus beszerzés, visszafordítás, rádiós játszma, „vatta”, fogdaügynök, párhuzamos hálózat, tárgyi postaláda, személyi postaláda, önmegsemmisítő konténer) és így tovább. A harmadik, befejező szakasz az ügyek „realizálása” vagy megszüntetése volt. Ha a realizálás mellett döntöttek, akkor vagy büntetőeljárást indítottak, vagy megelőző (preventív) intézkedése-

ket (például szignalizáció) tettek, esetleg dezinformációs, vagy lejárató (kompromittáló) szándékkal információkat terjesztettek, amely elsősorban az ellenségesnek tekintett csoportok szétbomlásztását szolgálta.

A BM III. Főcsoportfőnökség területére vonatkozóan Galambos József főcsoportfőnök 1963 augusztusában egy átfogó konspirációs és biztonsági szabályzatrendszerrel dolgoztatott ki, amelyet aztán a 80-as évek elején megismételtek. A szabályzat az operatív eszközök felhasználásának és védelmének céljából, az állomány konspirációs fegyelmének megszilárdítása miatt lett kiadva és az ügynökség (hálózati személyek), a vizsgálati eljárás, a figyelés és környezettanulmányozás, a K-ellenőrzés, az operatív technika és nyilvántartás, a titkos állomány, az írott dokumentáció, és az operatív akciók védelmét részletezte.⁹⁷ E szerint biztosítani kellett az ügynökség titkosságát, az ügynöki munka folyamán a jelölt kiválasztásától kezdve az adott operatív osztály vezetője határozhatta meg, hogy ki vehetett részt a jelölt tanulmányozásában, feldolgozásában, beszerzésében és a kapcsolattartásban. Az ügynök ún. B-dossziéjában vezetni kellett, hogy kiktől szereztek be a jelöltre vonatkozó információkat, kik tudtak az ügynökről, kik tekinthettek bele a B-dossziéba, az ügynökkel folytatott rendszeres, vagy alkalmankénti találkozási legendáját is le kellett fűzni a dossziéba, a konkrét feladatokat írásban kellett meghatározni a számára, valamint a telefonos kapcsolattartást a minimálisra kellett szorítani és így tovább. A konspiratív és a találkozási lakások (K és T-lakások) biztonsági helyzetének fokozása érdekében ezekben csak maximum négy-öt ellenőrzött, megbízható ügynökkel lehetett találkozókat lebonyolítani, továbbá a lakások B-dossziéjában

97 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancs a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

is folyamatosan fel kellett jegyezni, az ott foglalkoztatott ügynökség tagjainak fedőnevét és B-dossziójának a számát.⁹⁸

Többféle hálózati kategóriát ismerünk, ezek közül az ügynök terhelő, kompromittáló adatok alapján, vagy anyagi ellenszolgáltatás fejében vállalta a titkos együttműködést, aki lehetett belső ügynök, őt ellenséges körből szervezték be, vagy utazó ügynök, akit „kölcsön adhatták” más állambiztonsági szervnek, lehetett ún. beszerző ügynök, aki a tipp személyt tanulmányozta, esetleg be is szervezte, vagy kutató, vagy felismerő ügynök, ő a kémek, összeesküvők felkutatását végezte és végül összekötő ügynök, akinek a feladata a másik ügynökkel való kapcsolattartásra szorított. Külön kategóriát képeztek az informátorok, akik olyan a rendszerhez lojális személyek voltak, akik a környezetükben és kapcsolataik körében végeztek felderítést. A rezidens pedig már több informátor irányítását is végezhetette.⁹⁹

A szabályzat leszögezte, hogy az állam biztonsága (állami és társadalmi rendje) elleni ellenséges tevékenység felderítését, megszakítását és leleplezését nyílt nyomozással (vizsgálattal) csak a BM III. Főcsoportfőnökség szervei végezheték. Az operatív feldolgozás (bizalmas nyomozás) során keletkezett összes anyagot az ügykezelési szabályok betartása mellett rendezetten, dossziéba varrva, tartalomjegyzékkel ellátva, sorszámozva, a szerv javaslatával együtt kellett – még a nyomozás elrendelése előtt – a vizsgálati szervek rendelkezésére bocsátani. A vizsgálati munka során a terheltet a vizsgálóján kívül más nem hallgathatta ki, továbbá fokozottan ügyelni kellett arra is, hogy az operatív feldolgozó munka során titkos eszközök, módszerek alkalmazásával szerzett dokumentumok a bírósági anyagokhoz ne kerülhessenek. A figyelés és környezettanulmány készítése során ügyelni kellett arra, hogy jóváhagyott terv nélkül a figyelést megkezdeni tilos

98 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

99 Uo.

volt. A figyelés megszervezését az adott osztálynak szolgálati jegyen kellett kérni. Feldolgozás alatt álló személy tíz napnál hosszabb időre történő figyelését – a konspiráció biztosítása érdekében – csak külön engedély alapján lehetett bevezetni. Előírás volt az is, hogy a III. Főcsoportfőnökség beosztottjai részére végzett figyelő munkába ők közvetlenül nem vehettek részt.¹⁰⁰

A K-ellenőrzés alkalmával az operatív osztályok felé megküldött K-ellenőrzési anyagokat csak az adott ügygel foglalkozó operatív tiszt vehette át, amit még aznap vissza kellett küldenie. K-ellenőrzésre szolgálati jegy ellenében lehetett kérést leadni, telefonon, személyesen nem. A K-ellenőrzési anyag jogi erejűvé tétele csak úgy volt lehetséges, ha az illetékes csoportfőnök által aláírt szolgálati jeggyel kérte az adott operatív osztály vezetője a vizsgálati osztály vezetőjét. Az operatív technika védelme érdekében az alkalmazott rendszabályok anyagába csak az ügygel foglalkozó operatív tiszt és az ellenőrzésre jogosult vezetők tekinthettek bele. Biztosítani kellett a fedőigazolványok, operatív célból készített dokumentumok, okmányok megfelelő nyilvántartását és felhasználásuk után történő visszaszolgáltatását is. A 3/a., a 3/e. rendszabályt igénybe vevő operatív beosztottak a rögzített anyagok meghallgatását csak az arra kijelölt fogadószobában végezhették el. A rejtjelkulcsok, kódok védelmét külön rendszabályok alapján végezték. Az operatív nyilvántartás esetében a legszigorúbb konspirációt kellett alkalmazni, a csoportfőnökségen és a megyei rendőrkapitányságok politikai osztályain a nyilvántartási anyagokat jól zárható, biztonságos páncélszekrényben kellett elhelyezni. Ezek mellett külön bejárattal egy ún. betekintő helyiséget kellett biztosítani. A nyilvántartó osztályon belül az egyes alosztályok egymás konkrét munkáját nem ismerhették meg. A nyil-

100 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

vántartásból származó adatokat telefonon közölni tilos volt, a megyei operatív szervek sürgős esetben rejtjelezve, géptávíron prioritáshoz juttathatták, amelyre a választ hasonló módon kellett továbbítani. Betekintésre csak az illetékes csoportfőnök által aláírt szolgálati jegy ellenében volt mód.¹⁰¹

A titkos (szigorúan titkos, titkos) állomány a BM (a főcsoportfőnökség) hivatalos épületeit, egészségügyi és kulturális intézményeit általában nem, illetve csak külön engedéllyel látogathatták meg. A fedett objektumokba járó, ott használt gépkocsik a BM épületei előtt nem parkolhattak. Az ún. polgári szervek fedése alatt lévő operatív körletek őrzése céljából a portási teendők ellátására fegyverviselési joggal rendelkező T-állományú tiszthelyetteseket kellett beállítani. Az SZT-állomány tagjaival való kapcsolattartást csak külön e célra szervezett titkos objektumokban lehetett lebonyolítani. Az operatív akciók megszervezése során – még a tervezés időszakában – dossziét kellett nyitni, amelyet az akció lefolytatása után le kellett zárni. Kezdetől fogva konspiráltan kellett az akciókat kezelni, az akció és a célszemély is csak fedőnévvel szerepelhetett az iratokban. Az operatív akciókat csak előzetes terv alapján volt szabad végrehajtani. Ebben pontosan fel kellett sorolni, hogy ki az egész akció, illetve kik az egyes részfeladatok végrehajtásának felelősei. Minden résztvevőnek csak annyit tudhatott az akcióról, amennyi feladatának végrehajtásához feltétlenül szükséges volt. Az akció végeztével pedig részletes értékelő jelentést kellett készíteni.¹⁰²

101 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

102 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

Az állami-és pártirányítás struktúrája

A pártállami időszak belügyminisztériumi (állambiztonsági) szerveinek koordinálása nem választható szét teljesen állami és pártirányítási struktúrákra, ezek egymással párhuzamosan, de még többször szorosán összefonódva jelentek meg. A Minisztertanács vonatkozó döntései, vagy a belügyminiszteri parancsok, utasítások és az MSZMP vezető testületeinek határozatai sokszor egymásra épültek és természetesen az állami szervek váltak a párt döntések végrehajtóivá. A hatalmi ágak megosztásának montesquieu-i elve teljes mértékben negligálva lett, helyette az „*állami mechanizmusban megvalósuló közönséges munkamegosztás*” tételét alkalmazták. Így bizonyos testületekben (pl. Honvédelmi Tanács, vagy az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya Koordinációs Bizottsága) egymás mellett szerepeltek a végrehajtó hatalom, a Minisztertanács képviselői (belügyi, honvédelmi tárca vezetői), vagy az igazságszolgáltatás legfőbb irányítói és az MSZMP vezető testületeinek pártfunkcionáriusai is. 1968 januárjából rendelkezünk egy viszonylag részletes leírással, amely a Honvédelmi Tanács (HT) felépítéséről, feladatairól tájékoztat. A Honvédelmi Tanácson belül a belügyi és igazságügyi osztály hatáskörébe a BM szervei, a Munkásórség, az Igazságügy Minisztérium, a Központi Döntőbíróság, a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság, valamint a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) tartozott. A HT az MSZMP KB apparátusának feladatait látta el, biztosította az illetékességébe tartozó szervek apparátusának pártirányítását és ellenőrzését, kontrollálta a párt határozatai végrehajtását, javaslatokat, irányelveket dolgozott ki, rendszeresen tájékoztatta a HT, a PB, a KB Titkárság tagjait, valamint a KB-t a fontosabb eseményekről, és ellenőrizte a párt személyzeti politikájának érvényesülését is.¹⁰³ A pártvezetés valamint az igazságügyi és a belügyi szervek közötti koordinációt pedig az MSZMP KB

103 Javaslat a Honvédelmi Tanács osztályai munkarendjére, feladataira, 1968. január 16. MNL OL M-KS 288. f. 31/1. ó. e. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957-ben hozta létre a Honvédelmi Tanácsot és a 2/103/1957. számú határozatával kinevezte a HT tagjait. Elnöke Kádár János, tagja: Apró Antal, Münnich Ferenc, Révész Géza altábornagy és Biszku Béla belügyminiszter

KAO Koordinációs Bizottsága végezte, és ekkor is a párt és állami szervek (igazságügy, belügy) közös döntéshozó fórumáról beszélhetünk, amely 1957-től 1988-ig létezett, vezetője a KB adminisztrációs ügyekért felelős titkára, tagjai az KAO vezetője, a belügyminiszter, az igazságügy miniszter, a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke volt.¹⁰⁴

A pártirányítás feladata volt biztosítani, hogy az állambiztonsági szervek a párt irányvonalának megfelelően tevékenykedjenek. Ennek érdekében egy több elemből álló rendszert alakítottak ki, amelynek az összetevői alapvetően 1956 után formálódtak egy egymással szorosan összefüggő struktúrává, amely egészen az államszocialista rendszer utolsó napjáig többé-kevésbé változatlan formában fenn is maradt. Ennek része volt a párt vezető testületeinek határozatai, amelyek jellegüket tekintve kétféleképpen lehetnek: egyrészt olyanok, amelyek a pártirányítás kereteit, szereplőit, azok feladatait határozták meg, másrészt olyanok, amelyekben az egyes állambiztonsági szakmai területek (konkrét) tevékenységéről döntöttek. A politikai rendőrség és az MSZMP területi pártszervezeteinek tevékenységi körébe tartozó egyéb elemek (a parancsnokok beszámoltatása, a pártfegyelmi hatáskör, a pártvezetés felé történő tájékoztatási kötelezettség, a hatásköri listák, az állomány folyamatos oktatása, nevelése) szintén a pártkontrollt erősítették, csakúgy mint az olyan garanciális elemek kialakítása, amelyek határok közé szorították a politikai rendőrséget a pártfunkcionáriusokkal szemben történő intézkedéseik során. Egyes esetekben az úgynevezett közvetlen beavatkozás is a pártirányítás elemét képezhette, de ezt a jelenséget sajnos a legritkább esetben dokumentálták.¹⁰⁵

lettek. Bővebben: Forró János (2001): A Kádár-rendszer korszaka, 1956. november 1-jétől 1989-ig. (A rendőr-minisztérium). Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből, 1956–1989. Budapest, BM Kiadó, 22.

104 Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1973. november 13-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/623. ó. e. Bővebben: Révész Béla (2013): Alkotmányozás és állambiztonság. Alkotmányossá válási törekvések az állambiztonsági reformkonceptiókban, 1989–1990. AETAS, 4. sz. 63–100.

105 A korai Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek pártirányításáról bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az

A konkrét állambiztonsági munkavégzés irányát is párthatározatokkal jelölték ki. (A „belső reakció”, vagy a „vallásos világnézet” elleni harcról stb), de előállhatott olyan helyzet is, hogy valamely belügyminiszteri parancs alapján dolgozta ki a politikai rendőrség pártszervezete az adott szakmai feladat „alátámasztására” szolgáló intézkedéseit.¹⁰⁶ Természetesen a párt központi szerveinek határozatai elsősorban a BM szakmai irányítását szolgálták, amelyek a szakmai vezetők részére közvetítették az MSZMP döntéseit, elvi szinten orientálták a szakmai (napi) munkát is, így tehát elméletileg minden belügyi dolgozót elértek, míg a pártszervezetek csak a politikai rendőrség párttag beosztottjait. Az állambiztonsági szervek munkáját alapvetően meghatározó MSZMP vezető testületi döntések, párthatározatok a belügyi pártszervek, alapszervek, pártcsoportok ülésein is megjelentek.¹⁰⁷

A tájékoztatás szorosan összefüggött a párt vezető szerveinek kezdeményező szerepével, azzal, hogy meghatározták a felderítendő célszemélyeket, mozgalmakat, illetve az állambiztonság által „szállított” információkat a párt felső vezetése felhasználta döntési mechanizmusában. Az információk birtokában pedig lehetővé vált a közvetlen beavatkozás az operatív munkába is.

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy – a formális szabályozáson kívül – a párt és a politikai rendőrség vezetése közötti személyes kapcsolatok alapvetően meghatározták a párt és az állambiztonsági szervek viszonyát is, sőt a párt által irányított személyzeti politika volt a pártirányítás egyik leglényegesebb eleme. A pártellenőrzést az ott dolgozó párttagokon keresztül kívánták megvalósítani, mert a párttestületek nem utasíthatták (se közvetve, se közvetlenül) az állambiztonsági szerveket. A korszakban elfogadott nézet szerint a pártban csak a párt tagjaira vonatkozóan hoztak

MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó.

106 Jelentés a belső reakció elleni harc feladatairól, 1957. július 22. MNL OL M-KS 288. f. 5/33. ó. e., valamint Jelentés a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről, 1960. június 21. MNL OL M-KS 288. f. 5/188. ó. e.

107 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2014): Hatalom/át/mentés. Az MSZMP és az állambiztonság a rendszerváltás évében. Forrás: www.hamvasintezet.hu/hatalom-at-mentes/ (Letöltés ideje: 2020.01.10.)

határozatot, így a tagok meggyőző erején és képességén múlt, hogy az elfogadott határozat végül valósággá vált-e. A párt hatalmának gyakorlását, befolyásának biztosítását szolgálták a személyi ügyek kézben tartása, amelyek közül az egyik leghatásosabb eszköz az úgynevezett hatásköri listák voltak. A különböző szintű pártszervek és pártszervezetek káderhatásköri, illetve véleményezési jogköri listái alkották a nómenklátúra-rendszert és meghatározták az egyes pozíciókba, funkciókba történő kinevezések, felmentések feletti rendelkezési jogosultságokat. Megállapítható, hogy az MSZMP BM pártszervei a személyi kérdések egész rendszerében fontos jogosítványokkal rendelkeztek.¹⁰⁸

A politikai rendőrség pártellenőrzésében a területi pártbizottságoknak, illetve azok első titkárainak (is) biztosítottak szerepet. A korszakban a területi pártszervek és a belügyi szervek pártszervezeteinek szerepe ugyan nőtt, de a területi pártbizottságok első titkárainak ellenőrző szerepe lényegesen gyengébbnek bizonyult, mint a központi szervek (KB AO) vagy a politikai rendőrség pártszervezeteinek kontrolláló tevékenysége. Az MSZMP 1962-ben elfogadott Szervezeti Szabályzata szerint: *„A fegyveres erőknél működő pártszervezetek a párt szervezeti szabályzata alapján tevékenykednek. A pártszervezetek munkáját a pártdemokrácia elveinek megfelelően, minden fokon választott pártszervek, az alapszervezeti vezetőségek és a pártbizottságok irányítják. [...] A fegyveres erők pártszervezetei mozgósítják a személyi állományt a harci és politikai kiképzési feladatok végrehajtására, a parancsok és katonai szabályzatok maradéktalan teljesítésére. A fegyveres erők pártszervezetei szoros kapcsolatot tartanak fenn a helyi pártbizottságokkal, rendszeresen tájékoztatják őket az egységeiknél folyó politikai munkáról.”*¹⁰⁹

108 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 168–176.

109 Az MSZMP VIII. Kongresszusán elfogadott Szervezeti Szabályzat, 1962. november 20–24. Közli: Vass Henrik – Ságvári Ágnes (s. a. r.) (1973): A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai, 1956–1962. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 619.

A Kádár-korszakban különbséget tettek az egyszerű állampolgárok és bizonyos párttiszséget viselő személyek ellen lefolytandó állambiztonsági eljárási rend között. Az adminisztratív intézkedések, vagyis olyan garanciális elemek beépítése a politikai rendőrség eljárásrendjébe, amely pártkontroll alá vette az állambiztonsági szervek pártfunkcionáriusok elleni bánásmódját, azt a célt szolgálta – és abból a félelemből fakadt – hogy meg kell védeni a párt magasabb funkcióiban lévő tagjait a politikai rendőrség esetleges zaklatásaitól, attól, hogy egyesek újból a Rákosi-korszak államvédelmi módszerei alapján a politikai rendőrséget használják fel politikai ellenfelük likvidálásához.

A magyarországi államszocializmus évtizedeiben összesen négy PB-határozat foglalkozott a BM és szervei pártirányításával és pártellenőrzésével. Az 1956-os forradalom előtt (1954-ben, illetve 1956-ban), valamint a forradalom leverése után 1957-ben, majd 1967-ben, utóbbi végül 1989-ig maradt érvényben.¹¹⁰ Megállapítható, hogy alapvető, lényegi változás 1954 és 1967, illetve 1989 között nem történt. A struktúrát a desztalinizációs folyamat eredményeként megszületett 1954. évi határozat alakította ki, amelyet 1956-ban a KV ellenőrző tevékenységével egészítettek ki, s az 1957. évi módosítás gyakorlatilag “csak” megismételte a korábbi határozatot. Az első és az 1956. évi határozatnak az indoklása a törvényesség betartását, vagyis a korábbi törvénytelenések megakadályozását, a Rákosi-korszak bűneitől való elhatárolódást demonstrálta. Az 1957. évi határozat azonban már az “ellenforradalom” elleni fellépésre helyezte a hangsúlyt, s megszületését is a

110 Az MDP KV 1954. március 12-i határozata a Belügyminisztérium budapesti és megyei szerveinek pártellenőrzésére. MNL OL M-KS 276. f. 53/162. ó. e. valamint Az MDP KV 1956. augusztus 6-i határozata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésének további megjavítására. MNL OL M-KS 276. f. 53/297. ó. e., illetve Az MSZMP PB 1957. november 12-i határozata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésére. MNL OL M-KS 288. f. 5/49. ó. e. és Az MSZMP PB 1967. november 14-i határozata a BM és szervei pártirányítására, pártellenőrzésére, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és hatáskörére. MNL OL M-KS 288. f. 5/439. ó. e. A szabályozási struktúrák változásáról bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 76–91. és 237–241.

forradalomnak “köszönhette”. Közös elem bennük, hogy mind-egyik biztosítékot akart adni a korábbi időszak traumáinak megismétlődésével szemben, az 1967. évi pedig csupán megismételte az előzőek tartalmát. A Belügyminisztérium és ezen belül a politikai rendőrség pártirányítását és ellenőrzését a pártállami korszakban utolsóként szabályozó, 1967-ben kiadott PB-határozat lényegi eltérést nem tartalmaz a korábban kiadottakhoz képest. A BM pártirányítását és ellenőrzését továbbra is a KB – a PB, illetve a KB Titkárságon keresztül – látta el. A területi pártbizottságok irányító, ellenőrző munkájukat a BM területi szervei felett gyakorolhatták.¹¹¹

Az 1966-os átszervezést követően, – az KB Adminisztratív Osztálya a közigazgatási alosztállyal egészült ki, de továbbra is – a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) látta el a párt vezető szerveinek megbízásából az állam biztonságával összefüggő kérdések elvi és gyakorlati elemzését, a belügyi szervek munkájának ellenőrzését, valamint a jogpolitikai elvek érvényesülését.¹¹² A politikai rendőrség pártellenőrzése érdekében pedig a III. Főcsoportfőnökség Ügyrendjében rögzítették, hogy a csoportfőnöki értekezleteken meghívottként részt vesz a KB KAO képviselője és a BM pártbizottság első titkára is, és ez utóbbit a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság üléseire is meghívták.¹¹³

111 A Politikai Bizottság e határozat életbeléptetésével egyidejűleg a PB 1957. nov. 12-i, a BM és szervei pártellenőrzésére, valamint a KB Titkársága 1958. április 24-i, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és kötelességeire vonatkozó határozatokat hatályon kívül helyezte. Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 237.

112 Javaslat a Politikai Bizottságnak a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának feladataira és szervezetére. 1966. december 28. MNL OL M-KS 288. f. 31/1961/1. ő. e.

113 A belügyminiszter 02. számú parancsa a III. Főcsoportfőnökség ügyrendje kiadásáról. 1967. december 18. MNL OL XIX-B-1-az 69. d.

A belügyi szervek pártirányításának kérdése az „államigazgatás modernizációja” kapcsán rendszeresen felmerült.¹¹⁴ Lényegi változást a PB 1972. júliusi határozata jelentett,¹¹⁵ melynek értelmében az MSZMP BM pártbizottsága megyei szintű pártszerveként működött tovább, irányítását és ellenőrzését pedig közvetlenül a KB – a belügyminisztérium pártfelügyeletét ellátó titkáron és a KAO-n keresztül – végezte. A BM pártbizottság első titkára pedig a KB apparátusába került.¹¹⁶

A nyolcvanas években nem történt lényegi változás a belügyi szervek pártirányításának és ellenőrzésének szabályozása kapcsán, de egy-egy speciális terület hatékonyabb ellenőrzése érdekében létrehoztak különböző testületeket. Az egyik ilyen az ügynevezett Konzultatív Bizottság volt, amely 1986-tól a KB egyes osztályainak a vezetőiből, a belügyminiszterből, annak helyetteséből, a Legfőbb Ügyészből állt és feladata az „ellenzéki-ellenséges” csoportok tevékenységének korlátozásával összefüggő feladatok koordinálása volt.¹¹⁷ A KAO-n belül pedig egy háromfős elemző-értékelő csoport alakult Gál Ferenc, a fegyveres testületeket felügyelő osztályvezető helyettes vezetésével, mely szintén az „ellenzéki, ellenséges” tevékenység gyors, naprakész, tárgyilagos értékelését végezte elsősorban a Konzultatív Bizottság számára.¹¹⁸

114 Jelentés a Politikai Bizottságnak az állami szervek pártirányításának kérdéseiről. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1971. október 5-i üléséről., valamint MNL OL M-KS 288. f. 4/114. ó. e. Javaslat az államigazgatás és az állami szervek pártirányítása fejlesztésére. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1971. november 3-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/565. ó. e.

115 A Politikai Bizottság határozata a minisztériumok és országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatairól, hatásköréről, irányításuk egységes rendszeréről. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1972. július 25-i üléséről. MOL M-KS 288. f. 5/586. ó. e.

116 Feladatterv a Politikai Bizottság 1972. július 25-i határozatában foglaltak végrehajtására. MNL OL M-KS 288. f. 5/586. ó. e.

117 Javaslat a Titkárságnak a Konzultatív Bizottság tagjaira, 1986. augusztus 25. MNL OL M-KS 288. f. 31/1. ó. e.

118 Jegyzőkönyv a Titkárság 1988. március 14-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 7/800. ó. e. Bővebben:

Krauhulcsán Zsolt (2014): Hatalom/át/mentés. Az MSZMP és az állambiztonság a rendszerváltás évében. Forrás: www.hamvasintezet.hu/hatalom-at-mentes/ (Letöltés ideje: 2020.01.10.)

A politikai rendőrség pártirányítását az utolsó évben a PB és a KB mellett, a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottság, illetve részben a Társadalompolitikai Bizottság (korábban: Agitációs és Propaganda Bizottság) látta el. A Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottság (NJKPB) a KB 1988. december 15-i döntése alapján alakult meg, feladata volt, hogy a KB és a PB részére javaslatokat készítsen a jogalkotás és joggyakorlat, valamint a közigazgatás és a védelmi politika kérdései témakörben. Elnöke Grósz Károly pártfőtitkár, titkára Horn Gyula KB-tag, ekkor külügyminisztériumi államtitkár volt. A bizottság tagjai valamennyien a KB-tagok voltak: Borbély Sándor (Munkásország országos parancsnoka, Fejti György (a KB-titkára), Fock Jenő (a Minisztertanács nyugalmazott elnöke, a MTESZ elnöke), Horváth István (belügyminiszter), Kárpáti Ferenc (honvédelmi miniszter), Korom Mihály (nyugalmazott KB-titkár), Kótai Géza (a KB Külügyi Osztályának vezetője), Szűrös Mátyás (a KB-titkára), Várkonyi Péter (külügyminiszter). A bizottság fennállása alatt öt ülést tartott, 1989. február 3. és június 9. között.¹¹⁹

A Társadalompolitikai Bizottság (TPB) 1988 decemberében jött létre, 1989. január 18-án tartotta első, június 14-én utolsó ülését. Szerepe elsősorban az MSZMP politikai befolyásának megőrzése volt, ennek kapcsán közvetetten foglalkozott a BM munkájával is.¹²⁰ Az MSZMP KB 1989 májusában mondott le káderhatáskörének gyakorlásáról.¹²¹

Az MSZMP Elnökségének egyik utolsó döntése értelmében az újonnan felvett párttagok adatainak a BM operatív nyilvántartásával történő előzetes egyeztetését törölték el, ezzel lezárva azt a

119 Németh Jánosné (2001): Az MSZMP központi vezető szervei ülésének napirendi jegyzékei, IV/2. kötet, 1981–1989. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 416.

120 Németh Jánosné (2001): Az MSZMP központi vezető szervei ülésének napirendi jegyzékei, IV/2. kötet, 1981–1989. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 333–335. Jegyzőkönyv a Társadalompolitikai Bizottság 1989. június 7-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 41/522. ó. e.

121 Az MSZMP Központi Bizottságának 1989. május 8-ai határozata az MSZMP káderhatáskörének megszüntetéséről. MNL OL M-KS 288. f. 4/260–261. ó. e.

több évtizedes gyakorlatot, amely az állampárt és a politikai rendőrség közt kialakult, és meghatározhatta az egyes pártfunkcionáriusok sorsát, karrierlehetőségeit, ugyanakkor rögzítette az állambiztonsági szerveknek a hatalmi mechanizmusban betöltött szerepét, információs előnyét is.¹²² 1989 novemberében, decemberében pedig a BM – a párttagokra, pártfunkcionáriusokra vonatkozó – egyéb utasításokat, sőt általában a belügyi rendelkezések ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről,¹²³ Boross Péter belügyminiszter pedig 1992-ben ezen iratok minősítésének megszüntetéséről döntött.¹²⁴

122 Az MSZMP Elnökségének 1989. július 31-i határozata a párttagok nyilvántartásának módosítására. MNL OL M-KS 288. f. 59/4. ő. e.

123 Berkesi Ferenc BM személyzeti csoportfőnök előterjesztése a belügyi rendelkezések párt- és KISZ hatásköri érvényesítésére, valamint az ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről, 1989. december 14. MNL OL XIX-B-1-az 188. d., valamint uo. a Belügyminiszter 1/1990. BM utasítása a belügyi rendelkezések párt- és KISZ hatáskör érvényesítésére, valamint az ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről, 1990. január 2. és ÁBTL 4.2. I. sorozat 29. d. A Belügyminiszter 37/1989. BM utasítása a nem függetlenített párt-, szakszervezeti és KISZ-tisztségviselő munkaidő-kedvezményéről szóló 15/1988. BM utasítás hatályon kívül helyezéséről. 1989. november 29.

124 Dr. Verebélyi Imre levele a belügyminiszternek a korábban már hatályon kívül helyezett belügyminiszteri utasítások minősítési jelölésének megszüntetésére. 1992. március 10. MNL OL XIX-B-1-az 184. d.